

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

Теорія і історія врегулювання конфліктів

Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни

*Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
як навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра
за освітньою програмою «Врегулювання конфліктів та медіація»
спеціальності 054 Соціологія*

Укладач: О.Л.Якубін

Електронне мережеве навчальне видання

Київ
КПІ ім. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО
2025

Укладач: *Якубін Олексій Леонідович*, кандидат політичних наук, старший викладач кафедри соціології КПІ ім. Ігоря Сікорського

Рецензент: *Малкіна Ганна Миколаївна*, доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук, Філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка

Відповідальний редактор: *Пиголєнко Ігор Вікторович*, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології КПІ ім. Ігоря Сікорського

*Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 9 від 26.06.2025 р.)
за поданням вченої ради факультету соціології і права
(протокол № 11 від 24.06.2025 р.)*

Теорія і історія врегулювання конфліктів. Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра за освіт. програмою «Врегулювання конфліктів та медіація» спец. 054 Соціологія / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: О.Л.Якубін. – Електрон. текст. дані (1 файл). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025. – 82 с.

Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни містить перелік тем, конспекти лекцій, плани семінарських занять, питання для підсумкового і поточного контролю. Видання має на меті ознайомити студентів зі змістом і структурою навчальної дисципліни, сформулювати базові теоретичні знання з теорії і історії врегулювання конфліктів для оволодіння необхідними для спеціальності компетентностями. Призначено для здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю 054 «Соціологія» денної форми навчання.

УДК 316.48 (075)

Реєстр. № НП 24/25-619 Обсяг 4 авт. арк.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
проспект Берестейський, 37, м. Київ, 03056
<https://kpi.ua>

Свідectво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5354 від 25.05.2017 р.

© КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025

ЗМІСТ

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ	4
II. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
III. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ – ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	6
IV. ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ	8
V. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ.....	66
VI. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СЕМЕСТРОВОГО ЗАВДАННЯ	73
VII. КОНТРОЛЬНІ ЗАХОДИ.....	75
VIII. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ.....	76
IX. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	79
X. ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	82
ДОДАТОК. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ	83

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Навчальна дисципліна «Теорія і історія врегулювання конфліктів» передбачена навчальним планом факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (КПІ ім. Ігоря Сікорського), розробленим відповідно до освітньої програми для студентів спеціальності 054 «Соціологія», галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» денної форми навчання.

Дисципліна належить до циклу професійної підготовки. Предмет навчальної дисципліни – сучасні теорії конфлікту та миру. Дисципліна «Теорія і історія врегулювання конфліктів» пов'язана з навчальними дисциплінами професійної підготовки «Соціологія модерну та модернізації», «Сучасні соціологічні теорії», «Соціальна ідентичність та конфлікти в модерному соціумі» та «Політична наука конфліктологічний підхід».

Завдяки засвоєнню змісту дисципліни студенти матимуть можливість аналізувати сучасні теорії конфліктів та миру, шляхи врегулювання конфлікту, що спираються на новітні соціологічні дослідження.

Навчальна дисципліна «Теорія і історія врегулювання конфліктів» вивчається протягом одного семестру, розрахована на 150 годин і складається з аудиторної роботи – 54 години (лекції – 18 годин, семінарські заняття – 36 годин) та самостійної роботи студентів – 96 годин.

Розподіл навчального часу та тем представлено у тематичному плані. Комплекс навчально-методичного забезпечення включає плани та зміст лекцій, що дозволяє студентам завчасно ознайомитися з основними положеннями кожної лекції. Крім того, надаються плани семінарських занять, метою яких є детальне опрацювання тем дисципліни та аналіз відповідної літератури, а також завдання для самостійної роботи студентів, що сприяють формуванню навичок вільного володіння та використання знань з дисципліни. Опрацювання тем на консультаціях відбувається з окремими студентами в індивідуальному порядку, як компенсація за пропущені заняття, з використанням усного опитування та наданням конспекту з усіма питаннями пропущеного семінару або лекції.

Методика оцінювання рівня засвоєння знань здійснюється шляхом використання рейтингової системи оцінювання. Формою контролю з дисципліни «Теорія і історія врегулювання конфліктів» є екзамен.

II. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою навчальної дисципліни є формування у студентів сформувати у студентів сучасні теоретико-методологічні уявлення про конфлікт та його різновиди, історію, форми; засвоїти специфіку конфліктності в окремих сферах та станах війни та миру. Ознайомитись з основними інструментами переговорного процесу та формування кооперативної поведінки на мікроезо-макро рівнях соціально-економічної та політичної системи. Самостійне розуміння й аналіз конфліктів та їх врегулювання яке відповідає сучасному стану соціальних наук та соціально-політичних практик.

Завдяки засвоєнню змісту дисципліни студенти матимуть можливість сформувати уявлення про основні категорії, які стосуються поняття та феномену конфлікту, порівнювати та досліджувати їх, формувати основні типології до розуміння соціальних взаємодій конфліктів, кооперації та переговорів.

На заняттях буде виявлено особливості соціологічного підходу до вивчення соціальних взаємодій-конфліктів, кооперації та переговорів. Пояснено історичне коріння сучасних соціальних взаємодій, ключових проблем які є потенційно конфліктогенними і потребують особливої уважності та чутливості соціолога.

Завданням навчальної дисципліни є навчити студентів демонструвати соціологічну уяву (мислення) при аналізі соціологічних явищ та процесів; розуміти соціальні взаємодії-конфлікти, кооперації та переговори. Самостійно працювати з бібліотечними каталогами; користуватись архівами сайтів провідних в Україні соціологічних журнальних видань; використовувати електронні носії навчальної та наукової інформації; працювати з першоджерелами (аналізувати, конспектувати).

Згідно з вимогами освітньої програми студенти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

Загальні компетентності:

- ЗК 06 - Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
- ЗК 07 - Навички міжособистісної взаємодії.

Фахові компетентності:

- ФК 01 - Здатність оперувати базовим категоріально-понятійним апаратом соціології.
- ФК 09 - Здатність здійснювати аналіз соціальних причин та наслідків конфлікту.

Програмні результати навчання:

- РН 01 - Використовувати понятійний апарат соціології в освітній, дослідницькій та інших сферах професійної діяльності.
- РН 02 - Розуміти історію розвитку соціології, її сучасні концепції та теорії, основні проблеми.
- РН 03 - Застосовувати положення соціологічних теорій та концепцій до дослідження соціальних змін в Україні та світі.
- РН 04 - Пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач.
- РН 13 - Розуміти соціологічні теорії конфліктів та миру, причин та особливостей перебігу регіональних та етнічних конфліктів у світі, методів та процедур їх врегулювання та попередження.

ІІІ. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ – ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	всього	лекції	семінарські	СРС
Тема 1. Моделі людини/Номо в соціальних науках.	6	1	2	3
Тема 2. Номо Sociologicus та уявлення про конфлікти.	6	1	2	3
Тема 3. Які три типи соціальних взаємодій важливі при дослідженні війни і миру?	6	1	2	3
Тема 4. Суперечності у суспільстві та їх вирішення у релігійно-філософських текстах різних культур.	6	1	2	3
Тема 5. Концептуальне осмислення ідей конфлікту та порядку у працях мислителів античної Греції і Риму.	6	1	2	3
Тема 6. Теорії війни та миру: від європейського Середньовіччя до Нового часу.	6	1	2	3
Тема 7. Теорії війни та миру епохи Просвітництва.	6	1	2	3
Тема 8. Методологічний індивідуалізм і уявлення про конфлікти.	6	1	2	3
Тема 9. Марксистський підхід до розуміння природи суспільних протиріч. Класовий vs статусний підхід до конфліктів.	6	1	2	3
Тема 10. Сцієнтиська конфліктологічна парадигма в соціальних науках.	6	1	2	3
Тема 11. Функції соціального конфлікту за Льюїсом Козером.	6	1	2	3
Тема 12. Конфлікт в соціології Еміля Дюркгейма, Толкотта Парсонса, Ніла Смілзера.	6	1	2	3
Тема 13. Ненасильство, як стратегія. Чи працює?	6	1	2	3
Тема 14. Психоаналітичне розуміння соціальних конфліктів. Психоаналітичні техніки для миру. Як це працює?	6	1	2	3
Тема 15. Рольові теорії конфліктів. Ральф Дарендорф про соціальний конфлікт. Як його регулювати?	6	1	2	3
Тема 16. Різниця між переговорами,	5	1	1	3

медіацією і арбітражем.				
Тема 17. Регулювання конфліктів чи їх вирішення ? Конфлікти ідентичностей: чому вони виникають ? Комунікація за умов конфлікту (за Джоном Бертоном)	5	1	1	3
Тема 18. Прикладне дослідження миру.	6	1	2	3
Модульна контрольна робота	6		2	4
Домашня контрольна робота	8			8
Екзамен	30	0	0	30
Всього годин	150	18	36	96

IV. ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ

Лекція 1.

Тема 1. Моделі людини/Номо в соціальних науках.

Перелік основних питань:

1. Вступ.
2. Homo Economicus.
3. Homo Sociologicus.
4. Homo Psychologicus
5. Homo Culturalis.
6. Homo Symbolicus.
7. Homo Ludens.
8. Інтегративні підходи.
9. Висновок.

Завдання на СРС: Як моделі людини (Homo Economicus, Homo Sociologicus, Homo Psychologicus тощо) допомагають зрозуміти сучасні соціальні явища? Наведіть приклад.

Література: базова: 1, 2; додаткова: 7, 10, 11.

Зміст теми.

Вступ. У соціальних науках існує кілька моделей, які описують людину та її поведінку. Ці моделі допомагають зрозуміти, як індивіди взаємодіють між собою і з соціальними структурами. Розгляд різних моделей людини дозволяє отримати комплексне розуміння людської природи та соціальних процесів.

Homo Economicus.

Суть моделі: Homo Economicus або "економічна людина" - це модель, яка описує людину як раціонального суб'єкта, що завжди прагне максимізувати свою вигоду та приймає рішення на основі логіки та економічних розрахунків.

Критика: Ця модель часто критикується за надмірне спрощення людської поведінки, ігнорування емоцій, соціальних впливів та альтруїзму.

Homo Economicus, що максимізує власне благополуччя - володіє внутрішньою здатністю до оцінювання, яка є абсолютно незалежною від оцінок інших людей. Критерій діяльності homo economicus - його власна функція корисності. Homo economicus - у відповідності з власними внутрішніми нормами. Homo economicus взаємодіє з собою подібними тільки через ринки і ціни, інші взаємні впливи відсутні. Кожний окремий Homo Economicus впорядковує свою діяльність, тобто попит і пропозицію товарів, на основі своєї шкали переваг. Можна було б також сказати, що люди примушують один одного, завдають шкоди або здійснюють владу один над одним тільки за посередництва цін, а не самими своїми діями. У той же час вплив товарів обмежується тим, що завдяки їх корисним функціям люди віддають їм переваги.

Конфлікт є бажаним у випадку отримання з цього вигоди при мінімізації втрат.

Homo Sociologicus.

Суть моделі: Homo Sociologicus - це концепція людини як соціальної істоти, яка діє відповідно до норм, цінностей та очікувань суспільства. Ця модель

підкреслює важливість соціальних ролей та інституцій у формуванні поведінки індивіда.

Критика: Модель може недооцінювати індивідуальну автономію та особистісні особливості, зосереджуючись лише на соціальних детермінантах поведінки.

Homo sociologicus діє не для того, щоб переслідувати егоїстичні інтереси, а щоб виконувати соціальні ролі. Homo sociologicus повністю інтерналізується зовнішні, позаіндивідуальні потреби і цінності, вони стають його першим «Я» і визначають благополуччя. Критерієм діяльності homo sociologicus є реакція інших людей на його дії, homo sociologicus діє відповідно до засвоєним ним норм суспільства. Він взаємодіє з собою подібними більш складним чином: чекає від інших людей певних дій, дає їм це зрозуміти і наполягає на тому, щоб ці дії робилися. За допомогою подібних взаємодій і здійснюється тиск, який визначає поведінку homo sociologicus.

Конфлікт може траплятися у вигляді тиску на поведінку окремого індивіда, а також тиск з боку очікувань виконання соціальних ролей.

Homo Psychologicus.

Суть моделі: Homo Psychologicus описує людину як істоту, чия поведінка визначається психологічними факторами, такими як мотиви, емоції, особистісні риси та когнітивні процеси. Ця модель інтегрує знання з психології для пояснення соціальної поведінки.

Критика: Часто критикується за недостатню увагу до соціальних та культурних впливів на поведінку людини.

Homo Culturalis.

Суть моделі: Homo Culturalis акцентує увагу на впливі культури на формування особистості та соціальної поведінки. Людина в цій моделі розглядається як носій культурних традицій, символів та значень.

Критика: Модель може ігнорувати біологічні та психологічні аспекти людської поведінки, фокусуючись виключно на культурних чинниках.

Homo Symbolicus.

Суть моделі: Homo Symbolicus підкреслює здатність людини створювати та використовувати символи для спілкування, мислення та організації суспільства. Ця модель виділяє унікальну роль символічних систем (мови, мистецтва, релігії) у розвитку людства.

Критика: Іноді критикується за абстрактність та складність у застосуванні до конкретних соціальних ситуацій.

Homo Ludens.

Суть моделі: Homo Ludens акцентує увагу на ігровій природі людини, де гра розглядається як фундаментальний аспект культури та соціальної взаємодії. Людина в цій моделі діє не лише раціонально, але й творчо та експериментально.

Критика: Модель може здаватися надто романтизованою та недостатньо серйозною для пояснення складних соціальних процесів.

Інтегративні підходи.

Суть підходів: Сучасні соціальні науки часто використовують інтегративні підходи, поєднуючи різні моделі людини для більш комплексного аналізу.

Наприклад, соціально-економічні моделі можуть враховувати як економічні, так і соціальні та психологічні чинники поведінки.

Переваги: Інтегративні підходи дозволяють уникнути однобічності та краще розуміти складність людської поведінки та соціальних явищ.

Висновок. Різноманіття моделей людини у соціальних науках відображає складність і багатогранність людської природи. Кожна модель має свої сильні та слабкі сторони, і їх поєднання дозволяє отримати більш повне та глибоке розуміння соціальних процесів та взаємодій.

Тема 2. Homo Sociologicus та уявлення про конфлікти.

Перелік основних питань:

1. Концепція Homo Sociologicus.
2. Уявлення про конфлікти в контексті Homo Sociologicus.
3. Причини конфліктів з точки зору Homo Sociologicus.
4. Вирішення конфліктів у контексті Homo Sociologicus.
5. Приклади конфліктів в контексті Homo Sociologicus.
6. Висновок.

Завдання на СРС: Яким чином рольова напруга в концепції Homo Sociologicus може сприяти виникненню конфліктів?

Література: базова: 2; додаткова: 2, 7, 11.

Зміст теми.

Концепція Homo Sociologicus.

Концепція Homo Sociologicus, що означає "соціальна людина", є ключовим елементом у розумінні людської поведінки та соціальної взаємодії. Ця модель підкреслює важливість соціальних норм, цінностей та ролей у формуванні поведінки індивідів. У контексті конфліктів, Homo Sociologicus допомагає зрозуміти, як соціальні фактори впливають на виникнення, розвиток та вирішення конфліктних ситуацій.

Соціальні ролі: Homo Sociologicus виконує певні соціальні ролі, які визначаються суспільством. Ці ролі включають очікування щодо поведінки індивіда в різних соціальних контекстах, таких як родина, робота, громадська діяльність.

Соціальні норми: Поведінка Homo Sociologicus регулюється соціальними нормами – правилами, що встановлюють стандарти прийнятної поведінки. Норми можуть бути формальними (закони, правила) та неформальними (традиції, звичаї).

Соціалізація: Процес соціалізації є критичним для формування Homo Sociologicus, оскільки через соціалізацію індивіди засвоюють цінності, норми та ролі, що є важливими для їхнього суспільства.

Уявлення про конфлікти в контексті Homo Sociologicus.

Соціальна структура та конфлікти: Згідно з цією концепцією, конфлікти виникають через напруження та протиріччя, які існують у соціальній структурі. Конфлікти можуть бути результатом нерівності, дискримінації, боротьби за ресурси або владу.

Роль конфліктів у суспільстві: Конфлікти розглядаються як невід'ємна

частина соціальної динаміки. Вони можуть сприяти соціальним змінам та розвитку, виступаючи каталізатором для перегляду та зміни соціальних норм і структур.

Види конфліктів: Конфлікти можуть бути міжособистісними (між індивідами), внутрішньогруповими (всередині однієї групи) та міжгруповими (між різними соціальними групами). Кожен вид конфлікту має свої причини та динаміку.

Причини конфліктів з точки зору Homo Sociologicus.

Рольова напруга: Конфлікти можуть виникати через рольову напругу, коли індивіди мають суперечливі або несумісні соціальні ролі. Наприклад, рольова напруга може виникнути, коли вимоги роботи суперечать сімейним обов'язкам.

Невідповідність норм: Конфлікти можуть бути результатом невідповідності між особистими цінностями індивідів та соціальними нормами. Якщо індивід відчуває, що соціальні норми несправедливі або репресивні, це може призвести до конфлікту.

Соціальна нерівність: Економічна, політична або соціальна нерівність часто є джерелом конфліктів. Homo Sociologicus усвідомлює свою позицію в соціальній ієрархії, і це усвідомлення може викликати напруження та протистояння.

Вирішення конфліктів у контексті Homo Sociologicus.

Соціальні інститути: Соціальні інститути, такі як система правосуддя, медіація та миротворчі організації, відіграють важливу роль у вирішенні конфліктів. Вони допомагають встановлювати справедливість, примиряти сторони та забезпечувати дотримання соціальних норм.

Соціальні зміни: Конфлікти можуть сприяти соціальним змінам, коли в результаті конфлікту відбувається перегляд соціальних норм та структур. Наприклад, соціальні рухи за права людини чи гендерну рівність часто виникають як результат конфлікту з існуючими соціальними нормами.

Комунікація: Ефективна комунікація є ключовим елементом у вирішенні конфліктів. Вона включає відкритий діалог, обговорення проблем та пошук спільних рішень. Соціальні норми та ролі можуть сприяти або перешкоджати ефективній комунікації.

Приклади конфліктів в контексті Homo Sociologicus.

Сімейні конфлікти: Рольові конфлікти в родині, коли, наприклад, очікування щодо ролі батьківства або материнства суперечать професійним амбіціям.

Конфлікти на робочому місці: Виникають через невідповідність між очікуваннями керівництва та працівників, конкуренцію за підвищення або нерівні умови праці.

Соціальні рухи: Рухи за громадянські права, які борються проти дискримінації та нерівності, є прикладом конфліктів, спричинених соціальною несправедливістю.

Висновок. Концепція Homo Sociologicus є важливим інструментом для розуміння соціальних конфліктів. Вона дозволяє аналізувати, як соціальні норми, ролі та структури впливають на виникнення, розвиток та вирішення конфліктів. Цей підхід підкреслює, що конфлікти є не тільки неминучими, але й необхідними

для соціального розвитку та змін.

Лекція 2.

Тема 3. Які три типи соціальних взаємодій важливі при дослідженні війни і миру?

Перелік основних питань:

1. Вступ
2. Конфліктні взаємодії.
3. Кооперативні взаємодії.
4. Переговори.
5. Висновок.

Завдання на СРС: Проаналізуйте один із трьох типів соціальних взаємодій у контексті сучасного міжнародного конфлікту.

Література: базова: 3; додаткова: 7, 11.

Зміст теми.

Вступ. Дослідження війни та миру вимагає розуміння різних типів соціальних взаємодій, які впливають на виникнення, розвиток та вирішення конфліктів. Соціальні взаємодії - це форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей чи соціальних спільнот. Головна особливість, соціальної взаємодії полягає у тому, що вона є процесом впливу індивідів один на одного. Інакше кажучи, у процесі взаємодії має місце вплив свідомості, інтересів, потреб, поведінських установок однієї людини на іншу та навпаки. Взаємодія є способом, за допомогою якого партнери узгоджують свої цілі і засоби їх досягнення, здійснюють розподіл дефіцитних ресурсів тощо. Дефіцитними вони стають тому, що є обмеженими і тому не можуть бути поділені порівну між усіма. Об'єктивною основою соціальної взаємодії є спільність чи розбіжність інтересів, близьких або віддалених цілей, поглядів ¹. Три основні типи соціальних взаємодій, які є ключовими для цього дослідження, включають конфліктні взаємодії, кооперативні взаємодії та переговори.

Конфліктні взаємодії.

Конкуренція - це нормативно-регульований соціальний процес. В якому індивіди чи групи прямують до однієї і тої ж мети, досягнення якої одними вилучає інших, на відміну від кооперацій. Конкуренція - це особливий тип боротьби, морально і юридично визнаної суспільством, метою якої є отримання певного зиску, прибутку, доступу до дефіцитних цінностей (грошей, популярності, престижу, влади).

Суперництво – це боротьба за суспільне (групове) визнання особистих досягнень і якостей ².

Суть взаємодій: Конфліктні взаємодії виникають, коли індивіди або групи

¹ Луцишин Г.І. Конфліктологія та теорія переговорів : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. 200 с

² Там само.

мають суперечливі інтереси, цілі чи цінності. Такі взаємодії часто характеризуються протистоянням, агресією та боротьбою за ресурси чи владу. Або ж вони виникають коли є боротьбою за один і той самий дефіцитний ресурс.

Важливість при дослідженні війни: Конфліктні взаємодії є центральними при вивченні війни, оскільки війна – це екстремальна форма конфлікту, де застосовується насильство для досягнення політичних або інших цілей.

Фактори, що впливають на конфліктні взаємодії: Сюди належать економічна нерівність, етнічні та релігійні розбіжності, історичні суперечки, боротьба за природні ресурси та політична влада.

Приклади: Громадянські війни, міждержавні війни, революції та терористичні акти є прикладами конфліктних взаємодій у контексті війни.

Кооперативні взаємодії.

Кооперація - це взаємодія індивідів чи груп, об'єднаних вирішенням спільних завдань. Кооперація виникає там і тоді, де і коли стає явною перевага об'єднаних зусиль над індивідуальними. Кооперація передбачає поділ праці.

Суть взаємодій: Кооперативні взаємодії виникають, коли індивіди або групи співпрацюють для досягнення спільних цілей. Ці взаємодії базуються на взаємній довірі, спільних інтересах та взаємодопомозі.

Важливість при дослідженні миру: Кооперативні взаємодії є ключовими для підтримання миру та вирішення конфліктів, оскільки вони сприяють стабільності, гармонії та розвитку спільнот.

Фактори, що сприяють кооперації: Економічна взаємозалежність, культурні та соціальні зв'язки, міжнародні угоди та спільні цінності сприяють кооперативним взаємодіям.

Приклади: Міжнародні миротворчі місії, програми співробітництва в галузі розвитку, регіональні союзи (наприклад, Європейський Союз) та громадські ініціативи з побудови миру.

Переговори.

Суть взаємодій: Переговори – це процес комунікації між конфліктуючими сторонами, спрямований на досягнення взаємоприйняттого рішення або угоди. Переговори можуть включати як формальні, так і неформальні обговорення.

Важливість при дослідженні війни і миру: Переговори є важливими як для запобігання конфліктам, так і для їх вирішення. Вони допомагають знайти компроміси, знизити напруженість та встановити довгострокові мирні угоди.

Фактори, що впливають на ефективність переговорів: Важливими факторами є готовність сторін до компромісу, наявність нейтральних посередників, міжнародна підтримка та чітке розуміння цілей і позицій сторін.

Приклади: Мирні угоди (наприклад, Дейтонські угоди, Мінські угоди), дипломатичні переговори, медіація конфліктів міжнародними організаціями (наприклад, ООН, ОБСЄ).

Висновок. Конфліктні, кооперативні взаємодії та переговори є основними типами соціальних взаємодій, що мають вирішальне значення при дослідженні війни та миру. Розуміння цих взаємодій допомагає розробляти ефективні стратегії для запобігання конфліктам, їхнього вирішення та підтримання стабільного миру. Комплексний підхід, який включає аналіз усіх трьох типів взаємодій, є необхідним

для глибокого розуміння соціальних процесів, пов'язаних із війною та миром.

Тема 4. Суперечності у суспільстві та їх вирішення у релігійно-філософських класичних текстах різних культур.

Перелік основних питань:

1. Вступ.
2. Біблія: суть конфліктів та приклади їх вирішення.
3. Коран: суть конфліктів та приклади їх вирішення.
4. Артхашастра: суть конфліктів та приклади їх вирішення.
5. Сунь Цзи, Артхашастра, "Йога-сутра" в контексті осмислення війни та миру.
6. Порівняльний аналіз.
7. Висновок.

Завдання на СРС: Порівняйте підходи до вирішення конфліктів у трьох текстах (Біблії, Корані, Йога-Сутрі, Артхашастрі, Сунь Цзи) та визначте спільні риси та відмінності.

Література: базова: 2; додаткова: 3, 4, 5, 6, 17.

Зміст теми.

Вступ. Релігійно-філософські тексти різних культур містять багатий спектр думок та рекомендацій щодо вирішення суспільних суперечностей. Вони пропонують моральні, етичні та правові принципи, які сприяють гармонії та стабільності у суспільстві. Біблія, Коран, Йога-Сутра, Артхашастра, Сунь Цзи є важливими джерелами таких принципів у юдео-християнській, ісламській, індійській, китайській культурах відповідно.

Біблія.

Суть конфліктів: Біблія описує численні конфлікти, як внутрішні (особистісні та сімейні), так і міжгрупові (етнічні та політичні). Вони часто виникають через гріх, непослух Богу, заздрість, жадібність та інші людські слабкості.

Приклади та вирішення:

- Конфлікт між Каїном і Авелем (Буття 4:1-16): Перший вбивство через заздрість та суперництво. Вирішенням є усвідомлення гріха та каяття.
- Притча про блудного сина (Лука 15:11-32): Відновлення сімейних стосунків через прощення та милосердя.
- Правило Таліону- «Око за око, зуб за зуб».
- Новозаповітний «золотий закон» (Матвій 7:12): "Усе, що ви хочете, щоб вам чинили люди, так само чиніть їм і ви". Принцип взаємності та любові до ближнього як шлях до запобігання конфліктам.

Коран.

Суть конфліктів: Коран також містить багато прикладів конфліктів, зокрема, між віруючими та невіруючими, внутрішньосімейні суперечки, та соціальну несправедливість. Конфлікти часто розглядаються в контексті боротьби за істину та справедливість.

Приклади та вирішення:

- Конфлікт між братами Йосипом та його братами (Коран, сура 12):

Вирішення через прощення та розуміння Божого задуму.

- Відносини між мусульманами та немусульманами (Коран, сура 60:8-9): Встановлення справедливих та мирних відносин з немусульманами, якщо вони не виявляють ворожнечі. Дар-аль-іслам і Даль-аль-харб.
- Принцип шури (консультації): Коран наголошує на важливості консультацій та спільного прийняття рішень для досягнення гармонії та уникнення конфліктів (Коран, сура 42:38).

Артхашастра: політика, економіка і війна.

"Архашастра", написана давньоіндійським філософом і радником Каутільєю, є трактатом про державне управління, де війна розглядається як один із інструментів досягнення політичних цілей.

Політика як основа миру:

Каутілья вважав, що ефективне управління державою є ключем до уникнення конфліктів. Це включає:

- Економічну стабільність: Багата і сильна держава менш вразлива до внутрішніх та зовнішніх загроз.
- Дипломатію: Переговори, союзи та маніпуляції є кращими за відкритий конфлікт.

Стратегія війни:

– "Мандала-теорія": Світ політики – це взаємодія ворогів, союзників і нейтральних сторін. Війна виправдана лише тоді, коли вона забезпечує перевагу держави.

– Шість стратегій війни: "Архашастра" пропонує конкретні стратегії, включаючи напад, оборону, розвідку та інтриги, наголошуючи на раціональному підході до війни.

Етика насильства:

Каутілья допускає насильство, якщо воно є засобом досягнення справедливості та порядку. Проте він також попереджає про небезпеку необмеженої жорстокості, яка може викликати ненависть народу.

Тож цей давньоіндійський трактат з управління державою, розглядає конфлікти у контексті політики, економіки та соціальних відносин. Конфлікти можуть виникати через боротьбу за владу, ресурси та справедливість.

Приклади та вирішення:

- Вирішення конфліктів через дипломатію: Артхашастра пропонує різні методи дипломатії, такі як переговори, союзи та хитрість, для вирішення міждержавних конфліктів.
- Внутрішня стабільність: Для запобігання внутрішніх конфліктів рекомендується ефективне управління, справедливий розподіл ресурсів та суворе дотримання законів.
- Роль царя: Цар повинен бути мудрим, справедливим та рішучим, щоб підтримувати порядок та гармонію в державі. Він повинен захищати слабких та карати злочинців, щоб уникнути соціальних конфліктів.

Сунь Цзи, "Архашастра" і "Йога-сутра" в контексті осмислення війни та миру.

Війна і мир завжди були центральними темами філософських, стратегічних та релігійних текстів, які намагалися знайти гармонію між владою, насильством і духовністю. У цьому контексті твори Сунь Цзи ("Мистецтво війни"), "Архашастра" Каутілі та "Йога-сутра" Патанджалі пропонують різні підходи до розуміння цих феноменів, зосереджуючись на стратегії, політиці, етиці та внутрішній гармонії³.

Сунь Цзи: стратегія війни як мистецтво уникнення конфлікту

Сунь Цзи в "Мистецтві війни" наголошує⁴, що війна є крайньою мірою, а справжня майстерність полягає в її уникненні. Його концепція війни і миру базується на принципах стратегії, психології та гнучкості.

Основні принципи:

- "Вища майстерність – перемога без бою": Мета мудрого правителя чи полководця – досягти результату без застосування сили, через дипломатію, економічний тиск чи дезінформацію.
- "Пізнай ворога і себе": Сунь Цзи підкреслює важливість розвідки та саморефлексії, щоб уникнути невиправданих ризиків.
- Гармонія із природою: Військові дії повинні відповідати циклам природи і контексту середовища, щоб використовувати їх у своїх інтересах.

Війна як засіб миру:

Сунь Цзи розглядає війну як частину ширшої політичної системи, де успішна війна закладає основу для тривалого миру. Проте мир досягається не за рахунок фізичного знищення ворога, а шляхом підриву його волі до боротьби.

"Йога-сутра": внутрішній мир як основа зовнішнього миру.

"Йога-сутра" Патанджалі пропонує кардинально інший підхід, зосереджуючись на внутрішній гармонії, яка розглядається як передумова миру в суспільстві.

Внутрішній мир як основа:

- Ахімса (ненасильство): Один із ключових принципів йоги, що закликає уникати насильства в думках, словах і діях. Війна, згідно з цією концепцією, є результатом дисбалансу та хаосу в людській свідомості.
- Медитація і самоконтроль: Патанджалі вчить, що конфлікти зовнішнього світу починаються в свідомості. Практика медитації дозволяє зменшити агресію та страх, які призводять до насильства.

Осмислення війни:

З точки зору "Йога-сутри", війна є наслідком невігластва (авідья) і жадібності. Уникнути війни можливо через виховання особистої етики та співчуття.

Миротворчість через йогу:

³ Патанджалі. Йога-сутри / пер. з санскриту А. І. Левицького. – Київ : Софія, 2008. – 128 с.

⁴ Сунь Цзи. Мистецтво війни / пер. з китайськ. С. Трубачова. – Харків : Фоліо, 2017. – 160 с.

- Індивідуальна відповідальність: Зміна світу починається з кожної людини. Коли індивід досягає внутрішнього миру, це впливає на колективну свідомість.
- Пошук гармонії: Мир можливий лише тоді, коли суспільство рухається до гармонії між матеріальним і духовним.

Сунь Цзи, Каутілья та Патанджалі пропонують різні підходи до осмислення війни і миру, від раціонального планування та дипломатії до духовної трансформації. Їхні концепції підкреслюють, що війна не може бути ізольованим явищем – вона завжди пов'язана з внутрішніми станами людей і структурою суспільства.

Порівняльний аналіз.

Моральні та етичні принципи: Усі три тексти підкреслюють важливість моральних та етичних принципів, таких як справедливість, прощення, милосердя та взаємна повага, для вирішення конфліктів.

Роль лідерів: Лідери, будь то релігійні чи політичні, грають ключову роль у врегулюванні конфліктів та підтриманні миру.

Методи вирішення: Всі три тексти пропонують як мирні методи вирішення конфліктів (переговори, прощення), так і примусові заходи (покарання, війна), в залежності від контексту та природи конфлікту.

Висновок. Релігійно-філософські тексти різних культур надають цінні уроки та принципи для вирішення суспільних суперечностей. Вони підкреслюють важливість моральних цінностей, справедливості та ефективного лідерства. Розуміння цих принципів може сприяти розробці стратегій для вирішення сучасних конфліктів та підтримання миру.

Лекція 3.

Тема 5. Концептуальне осмислення ідей конфлікту та порядку у працях мислителів античної Греції і Риму.

Перелік основних питань:

1. Теорії конфлікту в античній Греції.
2. Теорії конфлікту в Римській імперії.
3. Основи "гераклітичної соціології".
4. Рендал Коллінз та "гераклітична соціологія".
5. Вирішення конфлікту з позиції сили за Фуکیدом.
6. Теорія справедливої війни Аристотеля.
7. Інтерпретація війни Арістотелем.

Завдання на СРС: Порівняйте підходи до вирішення конфліктів та ролі війни в концепціях Фуکیدіда, Геракліта та Аристотеля. Визначте, як ці підходи вплинули на сучасні уявлення про конфлікт і мир.

Література: базова: 2, 3; додаткова: 1, 13.

Зміст теми.

Теорії конфлікту в античній Греції.

Філософи античної Греції аналізували конфлікт як невід'ємний аспект людського життя та політичної організації.

Платон: Конфлікт виникає через нездатність гармонізувати індивідуальні

бажання та колективні інтереси. У "Державі" він пропонує модель ідеального суспільства, де конфлікт мінімізується через жорстке соціальне структурування.

Аристотель: Вбачав конфлікти в нерівності між класами (багаті та бідні) і наголошував на важливості середнього класу для стабільності суспільства.

Теорії конфлікту в Римській імперії.

У Римі конфлікт також був центральною темою соціальних та політичних дебатів:

- Цицерон: Розглядав конфлікт як результат занепаду моралі та втрати спільних цінностей.

- Тацит: Звертав увагу на конфлікти між елітами, що призводили до занепаду імперії.

- Римські соціальні інститути, такі як "хліб і видовища", були розроблені для мінімізації соціального напруження⁵.

Конфлікт як основа миру

Античні мислителі також підкреслювали, що конфлікт не завжди руйнівний:

- Геракліт вважав, що гармонія виникає через боротьбу протилежностей⁶.

- Римські ідеї "Pax Romana" демонстрували, як імперія може підтримувати відносний мир через силу та підпорядкування⁷.

Основи "гераклітичної соціології".

Ідеї Геракліта: Основи «гераклітичної соціології».

Геракліт (VI–V ст. до н.е.) стверджував, що війна – батько всіх речей... Все виникає через боротьбу протилежностей. Становлення є безперервним переходом протилежності в іншу (холодне нагрівається, вологе висихає), і цьому перетворенню немає кінця. Між протилежностями не вщухає боротьба, тому Геракліт називає війну суттєвим у становленні-матір'ю і правителькою всього суцього. Але ця боротьба породжує не хаос, а впорядкований космос, підпорядкований розумному принципу логосу. Все тече, все змінюється ("Panta Rhei").

Тож за ним:

- Світ заснований на постійній боротьбі протилежностей.
- Конфлікт є природним і необхідним для гармонії, оскільки він створює баланс.

Ці ідеї стали філософським підґрунтям для розуміння суспільства як системи, що розвивається через конфлікти.

"Гераклітична соціологія" демонструє, що конфлікт є не лише деструктивним, але й конструктивним елементом суспільного розвитку. Аналіз теорій конфлікту в античності дозволяє краще зрозуміти сучасні соціальні процеси та шляхи досягнення миру через гармонізацію протиріч.

Рендал Коллінз та "гераклітична соціологія".

Антична філософія є основою для розуміння сучасних теорій конфлікту та соціального порядку. Однією з ключових ідей, що виникла в цей період, є концепція конфлікту як рушійної сили суспільного розвитку. Термін "гераклітична

⁵ Ювенал. Сатири. – К.: Основи, 2002.

⁶ Геракліт. Фрагменти / пер. В. Легкого // Антологія античної філософії. – Київ : Юніверс, 2001. – С. 67–73.

⁷ Шейдел У. Pax Romana: Імперський мир у Стародавньому Римі. – Харків: Віват, 2021.

соціологія" запропонував сучасний соціолог Рендал Коллінз, який переосмислив ідеї Геракліта та пов'язав їх із сучасними теоріями соціології.

Рендал Коллінз у своїй праці "Conflict Sociology" (1975) переосмислює гераклітичні ідеї, пропонуючи таке:

- Конфлікт є універсальним принципом соціального життя.
- Соціальні системи постійно еволюціонують через напругу між інтересами різних груп.
- Влада, ресурси та нерівність – основні джерела конфлікту.

Коллінз поєднує класичні ідеї античності з сучасними концепціями соціальної динаміки.

Застосування «гераклітичної соціології» сьогодні.

- Концепція боротьби як джерела змін актуальна в аналізі класової боротьби, політичних конфліктів та глобалізації.

- Ідеї Геракліта й Коллінза допомагають зрозуміти сучасні виклики, такі як економічна нерівність і геополітична напруга.

Вирішення конфлікту з позиції сили (за Фукідідом «Історія Пелопонеської війни»).

Пелопоннеська війна стала найбільшим в історії античної Греції (класичного періоду) збройним протистоянням найпотужніших політичних акторів тієї епохи. Основна боротьба велася поміж Делоським союзом на чолі з Афінами і Пелопоннеським союзом на чолі зі Спартою. Після тривалої боротьби Афіни зазнали поразки і не лише втратили гегемонію над своїми союзниками, але й, навіть, значною мірою були позбавлені незалежності. Крах Афінської морської імперії та державне переродження самої Спарти під час запеклого протистояння фактично знищили політичну рівновагу в грецькому суспільстві (йдеться не лише про міждержавні відносини, але й внутрішньополітичну боротьбу всередині кожного полісу), ознаменувавши гостру кризу полісної системи. На думку Фукідіда, основними спонукальними мотивами зовнішньополітичної поведінки держав є намагання гарантувати власну безпеку (страх), міркування престижу (честь) і забезпечення економічних преференцій (вигода). Саме ці причини постійно зринають для пояснення тих чи інших вчинків як окремих осіб, так і дій великих суспільних груп та полісів. За Фукідідом, основна властивість природи людини, незалежно від її племені, роду, статі та віку, полягає у пристрасному прагненні панувати над іншими і егоїстичному бажанні «захопити побільше». Наприклад, афінські послы в одному з діалогів: «...Адже про богів ми думаємо, а про людей з досвіду точно знаємо, що вони за природною необхідністю панують там, де мають для цього силу». На думку афінян: «В людських взаємовідносинах право має сенс лише тоді, коли при рівності сил обидві сторони визнають спільну для тієї та іншої сторони необхідність. В іншому разі більш сильний вимагає можливе, а слабкіший змушений підкоритися».

Демократичні держави, як заможніші та внутрішньо стабільніші, можуть дозволити собі більш активно діяти на міжнародній арені. У моральному ж аспекті і олігархи, і демократи мало чим відрізнялися одне від одного: «Вони стверджують, що борються за благо держави, а насправді ведуть лише боротьбу

між собою за панування». Фуکیدід вбачав причини надзвичайної несамовитості цього громадянського конфлікту у пристрастному жаданні влади⁸. Протистояння основних акторів з позиції сили призвело до гострої кризи та міжособистісних конфліктів. Афіни вважалися сильнішими, проте програли.

Класичний зразок дослідження принципів реалістичних моделей конфлікту запропоновано Фуکیدідом у його відомому "Мелоському діалозі", що міститься у тій самій "Історії Пелопоннеської війни" (V книга). У ньому афіняни ведуть переговори з представниками острова Мелос (союзника Спарти), наполягаючи на його капітуляції. Основні принципи, що впливають з цього діалогу:

1. Примат сили над мораллю – афіняни стверджують, що у міжнародних відносинах вирішальну роль відіграє сила, а не ідеали справедливості.

2. Реалізм у міжнародній політиці – афіняни наголошують, що сильні роблять те, що можуть, а слабкі терплять те, що змушені.

3. Ілюзія нейтралітету – Мелос намагається зберегти нейтралітет, але афіняни вважають, що в реальності слабкий не може залишатися осторонь, і його нейтралітет загрожує пануванню Афін.

4. Цинізм у політичних рішеннях – афіняни відкидають моральні аргументи мелосців, заявляючи, що вони не керуються ні милосердям, ні справедливістю, а лише прагненням зберегти свою владу.

5. Розрахунок на власну силу vs. віра у союзників – афіняни наголошують, що Спарта не допоможе Мелосу, оскільки вона діє прагматично, а не з почуття обов'язку.

6. Ризики ірраціональної надії – афіняни застерігають мелосців, що їхня віра в порятунок і надія на справедливість є необґрунтованими і можуть привести до загибелі.

Цей діалог став символом жорсткого реалізму у міжнародних відносинах і залишається актуальним у осмисленні конфліктів та воєн, а також моделей безпеки.

Теорія справедливої війни Аристотеля.

Питання війни та миру займало важливе місце в античній філософії. Аристотель у своїй праці "Політика" обговорює різні аспекти війни, включаючи її моральне обґрунтування. Його ідеї стали раннім внеском у розвиток концепції "справедливої війни", яка пізніше розвивалася у філософії середньовіччя (особливо у творах Августина та Аквінського).

Основні положення теорії справедливої війни Аристотеля.

1. Мета війни

- Війна, за Аристотелем, має бути засобом для досягнення вищого блага, а не самоціллю.
- Справедлива війна повинна служити захисту полісу, забезпеченню безпеки та відновленню справедливості.

2. Причини війни

⁸ Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.Г. Капітоненко. К.: Либідь, 2009. 350 с.

https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000587950&local_base=KPI01

- Аристотель вважав, що війна виправдана, якщо:
- Вона спрямована на захист власної держави від агресора.
- Вона має на меті відновлення справедливості у випадку несправедливих дій з боку іншого полісу.
- Вона ведеться заради підкорення варварів, яких він вважав "природними рабами" (це обґрунтування, хоч і поширене в античності, є неприйнятним з сучасної точки зору).

3. Справедливість і мораль

- Війна має бути етично обґрунтованою.
- Необхідно уникати надмірної жорстокості, і війна повинна відповідати принципу "міри".

4. Освітня і виховна роль війни

- Аристотель наголошував, що війна може сприяти розвитку доблесті та чеснот у громадян. Однак, її метою не має бути руйнування, а лише забезпечення миру та порядку. Війна є "провалом політики" в його розумінні, де політика - спілкування заради спільного блага.

5. Війна як природний стан

Аристотель розглядав конфлікт як природну частину політичного життя:

- Люди за своєю природою прагнуть захищати власні інтереси, що може призводити до зіткнень.
- У природному світі панує принцип боротьби за виживання, і війна є відображенням цього закону в суспільстві.

Порівняння з іншими філософами античності.

- Платон: У "Державі" виступав за обмеження війни між грецькими полісами, пропонуючи мирне співіснування між "братніми народами".
- Софісти: Вважали, що війна є неминучою через конфлікт інтересів і боротьбу за ресурси.

Аристотель запропонував перші систематизовані ідеї щодо етичного обґрунтування війни, які стали основою для подальшого філософського осмислення цієї теми. Його концепція підкреслює, що війна має бути спрямована на досягнення справедливості та миру, а не бути актом агресії чи збагачення.

Сучасне значення теорії.

Хоча деякі аспекти аристотелівської концепції (наприклад, виправдання підкорення варварів) є застарілими, його ідеї про моральні підстави війни залишаються актуальними. У сучасному міжнародному праві принципи справедливої війни знайшли відображення в таких документах, як Статут ООН (право на самооборону).

Інтерпретація війни Арістотелем.

Війну Арістотель інтерпретує як «засіб для придбання власності». Арістотель розбирає причини конфліктів у державі. Однією з причин нестабільності він називає «різноплемінне населення», особисті протиріччя у середовищі правлячого класу, а також демагогію, за допомогою якої одна людина здатна зосередити у своїх руках всю повноту влади і стати тираном. Для зміцнення стабільності Арістотель пропонує «порушувати у громадян різні побоювання», а також зміцнити владу закону, розділити обов'язки і піклуватися про виховання

підростаючого покоління.

Ідеї Аристотеля стали основою для розвитку концепції справедливої війни в середньовічній філософії:

- Августин Блаженний: Вважав, що війна виправдана лише за умов захисту невинних і відновлення справедливості.

- Томас Аквінський: Розвинув критерії справедливої війни, такі як справедлива причина, законна влада і правильна мета.

Тема 6. Теорії війни та миру: від європейського Середньовіччя до Нового часу.

Перелік основних питань:

1. Середньовічні концепції війни та миру.
2. Ранній Новий час: від релігійних війн до секулярних концепцій.
3. Основні ідеї трактату Гуго Гроція «Про право війни і миру».
4. Томас Гоббс: війна як природний стан.
5. Джон Локк: війна і природні права.
6. Висновок

Завдання на СРС: Порівняйте середньовічні релігійні концепції війни (наприклад, у Святого Августина) із секулярними ідеями Нового часу (Гроцій, Гоббс, Локк). Визначте ключові зміни в підходах до війни та миру і поясніть їхні причини.

Література: базова: 1, 2; додаткова: 11, 15.

Зміст теми.

Війна та мир були центральними категоріями в мисленні про політику та суспільство, оскільки вони визначають саме існування держав, суспільств та міжнародних відносин. Європейське Середньовіччя та Новий час стали періодами, коли осмислення цих явищ суттєво трансформувалося, проходячи шлях від теократичних концепцій до секулярного реалізму.

Середньовічні концепції війни та миру.

Святий Августин: "Два гради" та справедлива війна.

Святий Августин (354–430 pp.) був однією з ключових фігур, яка заклала основу християнського розуміння війни та миру. У своїй праці "De Civitate Dei" (Про град Божий) він розробив концепцію "двох градів":

- Град Божий – суспільство, що орієнтується на духовні цінності, любов до Бога та вічний мир.
- Град земний – суспільство, засноване на людських пристрастях, любові до себе та прагненні до влади.

Августин розвинув вже згадувану ідею "справедливої війни" (*bellum justum*), яка виправдовує насильство, якщо воно:

- Спрямоване на захист невинних.
- Має благословення законної влади.
- Переслідує справедливі цілі, такі як відновлення миру.

Папацезаризм і цезаропапізм.

В епоху Середньовіччя розгорнулася боротьба за домінування між церквою

та світськими правителями.

- Папацезаризм – концепція, згідно з якою папа Римський має верховенство над світськими правителями. Прикладом є діяльність папи Григорія VII під час боротьби за інвеституру - тобто призначення ключових церковних ієрархів в різних країнах.
- Цезаропапізм – протилежна ідея, що імператор має верховенство над церквою. Її реалізація найбільше проявилася в Візантійській імперії.

Ці моделі впливали на розуміння війни: чи то як "хрестового походу", благословенного церквою, чи як конфлікту заради імперських інтересів.

Ранній Новий час: від релігійних війн до секулярних концепцій.

Нікколо Макіавеллі: війна як інструмент політики

Макіавеллі у своїй праці "Державець" (Il Principe) відкинув ідею війни як морального явища. Для нього війна – це інструмент, необхідний для збереження влади та безпеки держави.

Основні ідеї:

- Політика має бути вільною від релігійних та моральних обмежень.
- Успіх правителя виправдовує засоби, включно з війною.

Макіавеллі вважав, що сила і хитрість є ключовими інструментами для забезпечення миру та стабільності, хоча війна залишається неминучою.

Тридцятилітня війна (1618–1648): релігія і політика

Тридцятилітня війна стала кульмінацією релігійних конфліктів між католиками та протестантами, але також включала боротьбу за гегемонію між європейськими державами.

- Вестфальський мир (1648 р.) започаткував нову систему міжнародних відносин, засновану на суверенітеті держав.
- Концепція справедливої війни зазнала змін, поступаючись місцем прагматичним міркуванням державного інтересу.

Основні ідеї трактату Гуго Гроція «Про право війни і миру».

Гуго Гроцій, голландський юрист і філософ XVII століття, є одним з найвпливовіших мислителів в історії міжнародного права. Гуго Гроцій був одним із засновників нової, класичної теорії міжнародних відносин і міжнародного права, основи якого були закладені в його роботі «Про право війни і миру» (De Jure Belli ac Pacis) і пропонує теоретичне осмислення питань війни, миру та міжнародної безпеки. Цей трактат значно вплинув на розвиток правових норм, що регулюють міжнародні відносини.

Загалом Гроцій вважав, що війни не є чимось негативним і поганим. Однак не всі війни є допустимими як за причинами, так і за методами ведення. Тому він виділяв справедливі та несправедливі війни. Справедливі війни за своєю природою є оборонними, направлені на захист власності та людей. Несправедливі засновані на агресії, прагненні взяти чуже, що протирічить законам мирного співжиття. Війна, на думку Гроція, завдає «неабиякого лиха» У разі, коли є сумніви щодо справедливого характеру війни, яка визріває, потрібно «віддати перевагу миру». «Навіть справедливі війни, - вказує Гроцій, - слід розпочинати з обережністю». Досить часто виникають ситуації, за яких доречно відмовитися від таких війн. У разі, якщо війна все-таки стає неминучою, вона повинна вестися «заради

укладання миру»⁹.

Гроцій вважає що війна повинна бути обґрунтованою, а її методи і засоби обмежені. Повинно існувати певне право ведення війни та відносин між державами, в основу якого покладені принципи поваги закону, бога та людини. Верховенство права повинно зупинити божевілля війни, яка дає свободу для скоєння будь-яких злочинів. Право також повинно регулювати і відносини між державами так само як воно регулює відносини між людьми, переслідуючи ціль всезагального блага та справедливості.

Природне право: Гроцій вважав, що природне право є основою всіх законів і діє незалежно від волі окремих держав. Природне право ґрунтується на раціональності та спільній природі людства, що включає принципи справедливості, мирного співіснування та поваги до прав інших.

Право на війну: Гроцій досліджує умови, за яких війна може бути справедливою (*jus ad bellum*). Він підкреслює, що війна повинна бути останнім засобом, використовуваним тільки після вичерпання всіх мирних методів вирішення конфлікту. Війна може бути справедливою, якщо вона ведеться з метою самооборони, захисту прав або покарання за серйозні порушення.

Право під час війни: Гроцій також визначає правила ведення війни (*jus in bello*), наголошуючи на необхідності гуманного поводження з цивільними особами та військовополоненими, а також на обмеженні руйнівних дій. Він стверджує, що навіть у війні повинні зберігатися принципи людяності.

Трактат «Про право війни і миру» Гроцій закінчує на необхідності дотримання сумлінності і миру. Важливо, що вчення Гроція про право війни і миру зорієнтовано на формування нового тишу світової спільноти, заснованого на раціонально-правових принципах рівності, співробітництва і взаємності у відносинах між усіма людьми, народами і державами, на ідеї єдиного міжнародного правопорядку, який добровільно встановлюють і якого послідовно дотримуються суверенні держави¹⁰. Якщо буде дотримання цих принципів, то буде і міжнародна безпека.

Міжнародна безпека в трактаті.

Суверенітет держав: Гроцій визнає суверенітет держав як основний принцип міжнародних відносин. Однак він підкреслює, що суверенітет не означає абсолютної свободи дій і держави повинні дотримуватися природного права та міжнародних договорів.

Колективна безпека: Хоча концепція колективної безпеки в сучасному розумінні ще не була розроблена на час Гроція, його ідеї сприяли формуванню принципів, на яких базуються сучасні системи колективної безпеки. Він підкреслює важливість міжнародного співробітництва для підтримання миру та стабільності.

Роль міжнародного права: Гроцій стверджує, що міжнародне право є необхідним для регулювання відносин між державами і запобігання конфліктам.

⁹ Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.Г. Капітоненко. К.: Либідь, 2009. 350 с.

https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000587950&local_base=KPI01

¹⁰ Там само.

Він вважає, що дотримання міжнародного права є основою для забезпечення міжнародної безпеки.

Принципи вирішення конфліктів.

Переговори та дипломатія: Гроцій наголошує на важливості дипломатії та переговорів як основних засобів вирішення міжнародних конфліктів. Він вважає, що конфлікти повинні вирішуватися мирним шляхом, через переговори та медіацію, перш ніж звертатися до війни.

Арбітраж та судочинство: Для вирішення спірних питань між державами Гроцій пропонує використовувати арбітраж та міжнародні суди. Він підкреслює важливість неупередженого судового розгляду та дотримання принципів справедливості.

Відшкодування збитків: Гроцій підтримує ідею відшкодування збитків як способу вирішення конфліктів. Він вважає, що держави, які завдали шкоди іншим державам, повинні компенсувати ці збитки, щоб відновити справедливість і запобігти майбутнім конфліктам.

Вплив і значення трактату.

Формування сучасного міжнародного права: Трактат Гроція став основою для розвитку міжнародного права. Його ідеї про природне право, суверенітет, справедливу війну та права під час війни вплинули на формування основних принципів міжнародних відносин.

Заснування міжнародних організацій: Ідеї Гроція про необхідність міжнародного співробітництва та дотримання міжнародного права сприяли створенню міжнародних організацій, таких як Ліга Націй та ООН, які мають на меті підтримання міжнародного миру та безпеки.

Розвиток теорії справедливої війни: Гроцій зробив значний внесок у розвиток теорії справедливої війни, яка досі використовується для оцінки легітимності військових дій. Його підходи до *jus ad bellum* та *jus in bello* залишаються актуальними і впливають на сучасні дискусії про етику війни.

Заклучення. Трактат Гуго Гроція «Про право війни і миру» є фундаментальним твором у галузі міжнародного права та теорії міжнародної безпеки. Він заклав основи для сучасного розуміння справедливості, правопорядку та миру у відносинах між державами. Ідеї Гроція про природне право, суверенітет, дипломатію та гуманність у війні продовжують впливати на розвиток міжнародного права та забезпечення міжнародної безпеки.

Томас Гоббс: війна як природний стан.

Гоббс у своєму творі "Левіафан" (1651 р.) описував природний стан людства як "війну всіх проти всіх" (**bellum omnium contra omnes**).

Основні тези:

- Мир можливий лише через створення сильної держави (Левіафана), яка забезпечує порядок.
- Суверен повинен мати монополію на насильство, аби уникнути хаосу.

Вплив природи людини на розуміння конфлікту за Томасом Гоббсом «Левіафан».

Людина бачиться Т. Гоббсу істотою, облагородженою соціальним

договором¹¹, вимушеною з егоїстичних міркувань дотримуватися правових норм. Спонукальним чинником до договору є конфлікт, який постійно переслідує людину у природному стані. І в родині, і в своєму стані жодна людина не об'єднана з іншими людьми природним чином, властива їй від природи самолюбство заважає цьому. Люди рівні від природи і немає ніяких підстав вважати, що хтось є більш обдарованим, ніж інший. Тому не можна шукати у фізіологічних особливостях причину постійних міжлюдських конфліктів. Рівність є ще одним аргументом на користь того, що соціальний конфлікт неминучий. Найважливішою умовою для формування нового соціального об'єднання, в якому є держава і громадяни, безумовно, є здатність людини до раціональної рефлексії, тільки у цьому випадку громадянин усвідомлює згубність прагнення до збереження всіх прав, загрозу можливості конфліктів із застосуванням насильства.

Джон Локк: війна і природні права.

Локк, на відміну від Гоббса, бачив природний стан як стан свободи та рівності, де люди мають природні права (життя, свобода, власність)¹².

- Війна виникає, коли ці права порушуються.
- Локк виправдовував війну як засіб захисту свободи, але наголошував, що держава повинна обмежувати насильство, дотримуючись соціального контракту. Ідеї Локка пізніше вплинули і на створення Сполучених Штатів Америки.

Висновок: Еволюція уявлень про війну і мир.

Перехід від Середньовіччя до Нового часу засвідчив поступову секуляризацію концепцій війни та миру. Якщо для Августина та Середньовіччя домінували релігійні й моральні аспекти, то Новий час із Макиавеллі, Гоббсом і Локком акцентував увагу на державному інтересі та природних правах. Війна перестала бути винятково моральною категорією, натомість стала інструментом політики та гарантом миру.

Лекція 4.

Тема 7. Теорії війни та миру епохи Просвітництва.

Перелік основних питань:

1. Нові види зброї і зміна природи війни.
2. Іммануїл Кант: до вічного миру.
3. Основні ідеї теорії війни Клаузевіца.
4. Жан-Жак Руссо: природний стан і соціальний договір.
5. Енциклопедисти: війна як продукт деспотизму.
6. Просвітництво і нові підходи до миру.
7. Уроки Просвітництва.

Завдання на СРС: Порівняйте погляди Канта, Клаузевіца та Руссо на війну та мир. Визначте, як їхні ідеї відображають основні тенденції епохи Просвітництва, і проаналізуйте, як ці концепції вплинули на сучасні підходи до врегулювання конфліктів.

Література: базова: 2, 3; додаткова: 11, 13.

¹¹ Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ. В. Табачковського. – Київ : Дух і літера, 2000.

¹² Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. – Київ : Юніверс, 2002.

Зміст теми.

Епоха Просвітництва (XVII–XVIII ст.) стала переломним моментом в історії людства, коли розум, наука та ідея прогресу почали домінувати над релігійними догмами. Питання війни та миру отримали новий вимір: замість усталених уявлень мислителі шукали раціональні пояснення і можливості уникнення конфліктів.

У цей період з'явилися нові види зброї та війни, пов'язані з розвитком науки, а також ідеї колоніалізму, які значно вплинули на характер військових конфліктів.

Нові види зброї і зміна природи війни

Роль наукового прогресу у війні:

- В епоху Просвітництва військові технології значно вдосконалилися. Поява нових видів артилерії, вдосконалення вогнепальної зброї та використання наукових знань для розрахунку тактики й фортифікації зробили війну масштабнішою та руйнівнішою.
- Морські битви стали важливим компонентом, що було пов'язано з розширенням колоніальних імперій. Наприклад, розробка великих військових кораблів дозволила європейським державам домінувати у світових океанах.

Війни колоніального характеру.

Колоніалізм став одним із головних факторів, що визначали війну в епоху Просвітництва.

- Європейські держави змагалися за ресурси, землі та торгові шляхи в Америці, Азії та Африці.

- Війни набули глобального масштабу, наприклад, Семирічна війна (1756–1763), яка охопила Європу, Індію та Північну Америку.

Філософи Просвітництва: теорії війни та миру.

Іммануїл Кант: до вічного миру.

Іммануїл Кант, один із найвидатніших філософів епохи Просвітництва, значно вплинув на розвиток ідеалістичної філософії. Його роботи, зокрема трактат «До вічного миру» (*Zum ewigen Frieden*), пропонують утопічний, але глибоко продуманий підхід до поняття миру. Кантіанська концепція миру ґрунтується на моральних принципах, розумі та загальній волі до мирного співіснування між державами.

Основні принципи ідеалістичного підходу Канта до миру.

Моральний імператив: Кант вважає, що мир має бути заснований на моральному законі¹³, який він називає категоричним імперативом. Це означає, що дії людей і держав повинні відповідати принципу: «Чини так, щоб максима твоєї волі могла стати загальним законом». Цей принцип закликає до справедливості, чесності та поваги до прав кожної людини.

Республіканізм: Кант підкреслює, що республіканська форма правління є найкращою для забезпечення миру. Він вважає, що республіки, де влада ґрунтується на законах і громадянському контролі, менш схильні до агресивних дій. Громадяни республік, зазвичай, не бажають війни, оскільки вони

¹³ Кант І. До вічного миру. Філософський проєкт / пер. В. Лісового // Твори : у 8 т. – Т. 8. – Київ : Юніверс, 2006. – С. 105–132.

безпосередньо відчують її наслідки.

Федерація вільних держав: Кант пропонує ідею створення федерації вільних держав як засобу забезпечення миру. Він вважає, що така федерація повинна бути добровільною та базуватися на принципах рівності, суверенітету та взаємної поваги. Ця федерація повинна працювати на основі міжнародного права, яке регулюватиме відносини між державами і запобігатиме конфліктам.

Громадянське право та гостинність: Важливим елементом кантіанського ідеалу миру є принцип «гостинності», який передбачає право кожної людини на гостинність в іншій країні. Це означає, що кожен має право на безпечний в'їзд до іншої країни і повагу до своїх прав як іноземця.

Кант у своєму трактаті "До вічного миру" (Zum ewigen Frieden, 1795) запропонував концепцію, яка стала основою сучасного розуміння міжнародних відносин.

Основні ідеї Канта:

- Держави мають створювати республіки з демократичним правлінням, оскільки народи не будуть схильні розпочинати війни.
- Необхідність формування федерації вільних держав для збереження миру - "Сполучені Штати Європи".
- Роль права і морального закону в міжнародній політиці.

У своєму трактаті «До вічного миру» Іммануїл Кант виклав шість підготовчих кроків до вічного миру. Першою з обов'язкових умов, за Кантом, є те, що уряди не повинні займати гроші для фінансування війни.

Жоден мирний договір не повинен вважатися таким, якщо при його укладенні таємно зберігається основа нової війни. Бо тоді це буде перемир'я, тобто тимчасове припинення військових дій, а не мир, який означає закінчення будь-якої ворожнечі. Мирний договір знищує всі наявні причини майбутньої війни, навіть ті, які, можливо, в даний момент не відомі самим сторонам і які згодом можуть бути хитро відкопані в архівних документах.

Жодна самостійна держава (велика чи мала не має значення) ні у спадок, ні у результаті обміну, купівлі або дарування не повинна бути придбана іншою державою. Це тому що держава (на відміну, скажімо, від землі, на якій вона знаходиться) не представляє собою майна. Держава - це суспільство людей, керувати і розпоряджатися якими не може ніхто, крім нього самого.

Постійні армії повинні з часом зникнути назавжди. Бо будучи постійно готовими до війни вони невпинно загрожують нею іншим державам. Вони спонукають їх до прагнення перевершити один одного у кількості збройних сил, яке не має меж. Жодна держава не повинна насильно втручатися у політичний устрій і управління іншої держави.

Жодна держава під час війни з іншою не повинна вдаватися до таких ворожих дій, які зробили б неможливим взаємну довіру у майбутньому, у мирний час, як, наприклад, засилання таємних вбивць, отруйників, порушення умов капітуляцій, підбурювання до зради у державі ворога.

Розвиток миру в ідеалістичному підході.

Запобігання війнам: Кант вважає, що необхідно усунути всі причини війни, такі як нерівність, несправедливість і порушення прав. Він підкреслює важливість

освіти, морального вдосконалення та розвитку правової свідомості як засобів запобігання конфліктам.

Економічна взаємозалежність: За Кантом, економічні зв'язки між державами сприяють миру. Торгівля та економічна співпраця створюють взаємну залежність, що зменшує ймовірність виникнення воєнних конфліктів.

Міжнародне право: Кант наголошує на необхідності розробки і дотримання міжнародного права, яке регулюватиме відносини між державами на основі справедливості та рівності. Він вважає, що міжнародні договори та угоди мають бути священними і незаперечними.

Критика та реалістичний погляд на кантіанський ідеал.

Утопічність: Деякі критики вважають, що кантіанський ідеал миру є надто утопічним і не враховує реалії міжнародної політики, де влада, інтереси та конфлікти відіграють важливу роль.

Проблеми з реалізацією: Хоча ідеї Канта надзвичайно впливові, їх практична реалізація стикається з багатьма труднощами, такими як недосконалість людської природи, політичні амбіції та економічні інтереси.

Роль міжнародних організацій: Кантіанський ідеал частково реалізується через діяльність таких організацій, як ООН, яка намагається забезпечити міжнародний мир і безпеку на основі правових принципів і співпраці. Однак ефективність таких організацій часто ставиться під сумнів через політичні інтереси великих держав.

Заклучення. Ідеалістичний підхід Іммануїла Канта до поняття миру пропонує моральні та правові основи для досягнення тривалого миру між державами. Хоча його ідеї можуть здаватися утопічними, вони залишаються впливовими і надихають на розробку сучасних концепцій міжнародного права і співпраці. Важливою залишається робота над реалізацією цих принципів у реальному світі, враховуючи політичні та економічні виклики сучасності.

Основні ідеї теорії війни фон Клаузевіца.

Карл фон Клаузевіц, німецький військовий теоретик, є одним з найбільш впливових мислителів у сфері військової стратегії та теорії війни. Його головна праця, «Про війну»¹⁴ (Vom Kriege), пропонує глибоке осмислення сутності війни та її взаємозв'язку з політикою. Одне з найвідоміших тверджень Клаузевіца - «війна є продовженням політики іншими засобами» - стало ключовою концепцією у вивченні конфліктів та міжнародних відносин. У цьому контексті постає питання: чи є війна «провалом політики»?

Сутність війни.

Основна сутність війни зводиться до наступного: «Війна є ніщо інше, як продовження державної політики іншими засобами». Кажучи про війну як продовження політики іншими засобами, Клаузевіц мав на увазі, що стратегія не може мати раціональної основи до тих пір, поки чітко не визначені цілі, яких необхідно досягнути. Ці цілі висувуються політикою. Війну ж політика використовує в якості засобу для досягнення цілей, проте лише в тому випадку, якщо сама не здатна досягнути цих цілей. Тому війна - це крайній засіб досягнення політичної мети.

¹⁴ Клаузевіц К. фон. Про війну / пер. з нім. О. М. Мартинова. – Київ : К.І.С., 2011. – 624 с.

Клаузевіц також чітко визначає ціль війни як такої: «Війна не акт насилля, що має за мету змусити противника виконати нашу волю».

Далі К. Клаузевіц пише про те, що означало обеззброїти державу у ХІХ ст. на цьому будується дефініція Клаузевіца щодо мети військових дій: «... Поки ж ми будемо розрізняти три елементи... Це збройні сили, територія і воля противника. Збройні сили противника повинні бути знищені, тобто приведені у стан, в якому вони вже не можуть продовжувати боротьбу... Територія повинна бути завойована, тому що вона може бути джерелом нових збройних сил. Але навіть після досягнення того й іншого не можна вважати, що війна (ворожа напруга і дія ворожих сил) припинилася, поки не зломлена воля противника, його уряд і союзники не примушені підписати мир або народ не приведений до покірності, тому що навіть в той час, коли ми цілком заволодіємо ворожою країною, боротьба може знову зайнятися всередині країни або за сприяння союзників ворога ззовні.»

«Центральна ідея розмежування двох видів» війни: реальну війну, яка є складним явищем для сприйняття, адже вона постійно змінюється з новим досвідом людства, тому її складно чітко визначити; по-друге, ідея війни, тобто інтелектуальна конструкція як ідеальний тип війни, тобто, абсолютна/тотальна війна. Говорячи про «двоїстість метода ведення війни», Клаузевіц звертає увагу на наступне: «Війна, як вона протікає в дійсності, часто значно відрізняється від її початкового, абстрактного поняття». При цьому, оскільки «абстрактна» та «реальна» війни відрізняються між собою, їхні цілі також не є тотожними. Об'єктивною ціллю війни Клаузевіц також називає мир, але мир кращий, ніж довоєнний¹⁵.

Війна:

- насилля (першопочатковий елемент),
- ненависть і ворожнеча сліпий природний інстинкт (народ)
- гра ймовірності та випадку вільна душевна діяльність (полководець, військо)
- її підпорядкування в якості засобу політики підпорядкування «простому розуму» (уряд)

Основні ідеї теорії війни Клаузевіца.

Сутність війни: Клаузевіц визначає війну як акт насильства, спрямований на примушення супротивника виконувати нашу волю. Війна для нього є невід'ємною частиною політичного процесу, засобом досягнення політичних цілей.

Війна як продовження політики: Центральна теза Клаузевіца полягає в тому, що війна є продовженням політики іншими засобами. Війна, за його словами, не є ізольованим феноменом, а інтегрованою частиною політичних дій держави.

Триаспектна природа війни: Клаузевіц розглядає війну як динамічний взаємозв'язок між трьома елементами - насильством, випадковістю та підпорядкуванням розуму (політиці). Ці елементи утворюють «тріаду Клаузевіца», яка відображає складність та непередбачуваність війни.

Чи є війна "провалом політики" або Аристотель vs фон Клаузевіц?

Аргументи на користь того, що війна є провалом політики:

¹⁵ Там само.

Неспроможність дипломатії: Війна може свідчити про неспроможність дипломатичних зусиль та переговорів. Якщо політики не змогли знайти мирного вирішення конфлікту, це може вважатися провалом політичного процесу.

Великі втрати та руйнування: Війна призводить до значних людських втрат та матеріальних руйнувань, що підриває стабільність та розвиток держав. Це може вказувати на невдачу політичного керівництва у забезпеченні безпеки та благополуччя громадян.

Ескалація конфліктів: Війна може призвести до ескалації конфліктів і непередбачуваних наслідків, що ускладнює політичний контроль над ситуацією.

Аргументи на користь того, що війна не є провалом політики:

Інструмент політики: За Клаузевіцем, війна є одним із засобів політики. Вона може бути використана для досягнення важливих стратегічних цілей, коли інші засоби вичерпано.

Захист національних інтересів: Війна може бути необхідною для захисту національних інтересів, суверенітету та територіальної цілісності. У цьому контексті вона є виправданою політичною дією.

Мобілізація суспільства: Війна може сприяти мобілізації ресурсів та об'єднанню суспільства навколо спільних цілей, що зміцнює державу в довгостроковій перспективі.

Аналіз та висновки.

Залежність від контексту: Війна може бути як провалом політики, так і її продовженням, залежно від конкретного контексту та обставин. Якщо війна виникає через нездатність політичних лідерів знайти мирне рішення, це може вважатися провалом. Проте, якщо війна є вимушеним кроком для захисту національних інтересів, вона може бути виправданою.

Необхідність комплексного підходу: Оцінка війни як провалу чи продовження політики вимагає комплексного підходу, який враховує причини, цілі, наслідки та альтернативи війні.

Роль міжнародного співтовариства: Важливою є роль міжнародного співтовариства у запобіганні війнам через дипломатію, економічні санкції та миротворчі місії, що може мінімізувати використання війни як засобу політики.

Заклучення. Теорія війни Карла фон Клаузевіца надає глибоке розуміння взаємозв'язку між війною та політикою. Війна може бути як продовженням, так і провалом політики, залежно від здатності політичних лідерів ефективно вирішувати конфлікти мирним шляхом та захищати національні інтереси. Важливим завданням сучасної міжнародної політики є запобігання конфліктам і зменшення необхідності звертатися до війни як засобу вирішення суперечностей.

Жан-Жак Руссо: природний стан і соціальний договір.

Руссо вважав, що війна не є природним станом для людей.

- У "Скороченні проекту Вічного миру", "Судженні про проект Вічного миру" Руссо критикував колоніалізм і імперіалізм як головні джерела війн.
- Війна, на його думку, виникає через конкуренцію між державами, а не між людьми, які прагнуть миру.
- Руссо бачив вирішення конфліктів у поверненні до суспільного

договору, заснованого на свободі та рівності.

Енциклопедисти: війна як продукт деспотизму.

Дідро, Вольтер та інші енциклопедисти Просвітництва критикували війну як наслідок жадібності монархів і відсутності освіти.

- Дідро у статтях Енциклопедії писав, що війна є ірраціональною і шкідливою, але її можна уникнути через освіту та розвиток науки.
- Вольтер висміював війну як прояв варварства у своїх творах, наприклад, у "Кандіді".

Просвітництво і нові підходи до миру.

Космополітизм і ідея глобального суспільства.

Філософи Просвітництва почали говорити про необхідність мислити глобально.

- Ідея космополітизму передбачала створення міжнародних організацій для запобігання війнам.
- Фрідріх Великий, король Пруссії, який також був філософом, сприяв поширенню ідеї "освіченого абсолютизму" – правління, яке зменшувало військову агресію.

Колоніалізм і війна за ресурси.

Хоча колоніалізм сприяв розвитку науки і техніки, він також став джерелом численних конфліктів. Просвітницькі мислителі критикували експлуатацію корінних народів, зокрема Дідро та Руссо.

Уроки Просвітництва.

Епоха Просвітництва запропонувала важливі ідеї для осмислення війни та миру. З одного боку, розвиток науки та технологій зробив війни руйнівнішими, але, з іншого боку, філософи створили концепції, які сприяли пошуку раціональних шляхів уникнення конфліктів.

Ідеї Канта, Руссо і енциклопедистів продовжують впливати на сучасні міжнародні відносини, підкреслюючи важливість права, співпраці між державами і прагнення до миру.

Тема 8. Методологічний індивідуалізм і уявлення про конфлікти.

Перелік основних питань:

1. Індивідуальні, групові, соціальні.
2. Основні ідеї методологічного індивідуалізму.
3. Уявлення про конфлікти в контексті методологічного індивідуалізму.
4. Приклади застосування методологічного індивідуалізму до вивчення конфліктів.
5. Критика методологічного індивідуалізму в контексті вивчення конфліктів.
6. Заключення.

Завдання на СРС: Проаналізуйте, як методологічний індивідуалізм пояснює виникнення конфліктів через суперечливі інтереси індивідів.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 2, 11.

Зміст теми.

Індивідуальні, групові чи соціальні? Наведіть приклади ключових

концептів за цими критеріями.

Умовно, індивідуальний рівень стосується конкретних людей на фоні їх поведінки, дій, цінностей тощо. Нехай прикладом буде мотивація, перцепція та бажання.

Групові стосуються людей, що взаємодіють у невеликих групах. До прикладів можна віднести конформізм, співпрацю та конфлікт.

Соціальні спрямовані на великі соціальні групи і структури. Як приклад: соціальна взаємодія та соціальна мобільність.

Основні ідеї методологічного індивідуалізму.

Методологічний індивідуалізм є підходом у соціальних науках, який наголошує на важливості індивідуальних дій, мотивів і рішень у поясненні соціальних явищ. Цей підхід розглядає конфлікти як результат взаємодій між окремими індивідами, їхніх інтересів та мотивів. Методологічний індивідуалізм дозволяє глибше зрозуміти природу конфліктів, розглядаючи їх крізь призму особистих інтересів та поведінки.

Індивідуальні дії як основа соціальних явищ: Методологічний індивідуалізм стверджує, що всі соціальні явища можуть бути пояснені через індивідуальні дії та взаємодії. Соціальні структури, норми та інституції виникають з поведінки та рішень окремих людей.

Раціональний вибір: Багато теорій, що ґрунтуються на методологічному індивідуалізмі, використовують концепцію раціонального вибору, яка припускає, що індивіди діють раціонально, прагнучи максимізувати свої вигоди та мінімізувати витрати.

Суб'єктивні мотиви: Індивідуальні дії визначаються суб'єктивними мотивами, бажаннями та переконаннями. Це означає, що для розуміння конфліктів необхідно враховувати внутрішні спонукання людей.

Поняття «методологічний індивідуалізм» було запропоноване Йозефом Шумперером, для визначення підходу, заснованого австрійським економістом Карлом Менгером з метою подолання есенціалізму та холізму в гуманітарних дослідженнях, деталізованого в студіях інших економістів Людвіга фон Мізеса й Фрідріха фон Гаєка. Цей підхід, через філософське переосмислення, пізніше поширився на інші соціальні науки – зокрема політологію та міжнародні відносини. І став одним з провідних при дослідженні конфліктів, в тому числі на макрорівні¹⁶.

Змістовно методологічний індивідуалізм пропонує досліджувати суспільні події у термінах взаємодії індивідів, заперечуючи науковість опису, який прагне використовувати визначення сутностей (закони історії, класи, націй, маси, тощо), які зумовлюють події незалежно від індивідуальних бажань та дій. Визнаючи існування індивідуальності як встановлений факт, яким методологічно мають рахуватися суспільні науки, методологічний індивідуалізм заперечує можливість наукового вирішення питання про те, чим є людська індивідуальність. За аргумент приймається теза, але ми не спроможні створити вичерпний і точний перелік

¹⁶ Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.Г. Капітоненко. К.: Либідь, 2009. 350 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000587950&local_base=KPI01

чинників, які визначають індивідуальність. На формування ідей та ціннісних суджень людини впливає безліч чинників, і будь-яка обмежена їх сукупність не може бути визнана остаточно детермінуючою індивідуальністю. Іншими словами, людина починає розглядатися як така складність, яка не редукується до елементів.

У випадку використання ідеї самосвідомості індивіда як початку аналізу самовідношення суб'єкта ми отримуємо проблему самозаперечення (присутню вже у студіях німецького філософа XIX сторіччя Йоганна Фіхте): самосвідомість не може бути первинним феноменом, оскільки звернення суб'єкта до самого себе знищує його, перетворюючи на об'єкт. Завдяки студіям Фройда, Піаже і Соссюра, через категорії тіло (здатне до висловлювання), поведінка, дія та мова, вводиться ставлення до дійсності соціалізованого суб'єкта, яке має існувати як передумова до актуалізацій ставлення людини до чогось.

В умовах опису суспільних подій у термінах взаємодії індивідів доводиться враховувати, то кожна згода в думках і почуттях є водночас розбіжністю, за якою присутнє усвідомлене нерозуміння. Тому лише наочна (емпірична) демонстрація своїх можливостей (здібностей, умінь, знань, досвіду тощо) є основа довіри, яка виявляється у комунікаціях. Засновані не на демонстраціях уявлення про іншого мають розглядатися як безпідставні фантазії. У межах методологічного індивідуалізму, демонстрація стає єдиним способом виявлення унікальності як властивості поцінованої іншим. Навіть стосовно власної самооцінки демонстрація стає єдиним адекватним способом самоперевірки. Іншими словами, у своєму суспільному існуванні індивід здатен лише на демонстрацію. Навіть самооцінку індивід формує у наслідок своєї спроможності демонстративно виявити власну унікальність.

Конфлікт зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями; ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони.

Уявлення про конфлікти в контексті методологічного індивідуалізму.

Конфлікти як результат суперечливих інтересів: Методологічний індивідуалізм розглядає конфлікти як наслідок суперечливих інтересів і цілей окремих індивідів. Коли інтереси двох чи більше осіб вступають у протиріччя, виникає конфлікт.

Мікрорівень аналізу: Аналіз конфліктів з точки зору методологічного індивідуалізму зосереджується на мікрорівні, досліджуючи поведінку та взаємодії окремих учасників конфлікту. Це дозволяє краще зрозуміти механізми виникнення та розвитку конфліктів.

Раціональні стратегії у конфліктах: У конфліктах індивіди часто використовують раціональні стратегії для досягнення своїх цілей. Наприклад, вони можуть обирати переговори, кооперацію або конкуренцію залежно від ситуації та очікуваних результатів.

Приклади застосування методологічного індивідуалізму до вивчення конфліктів.

Економічні конфлікти: У сфері економіки конфлікти можуть виникати через розподіл ресурсів, працевлаштування, торговельні відносини тощо.

Методологічний індивідуалізм дозволяє зрозуміти, як індивідуальні рішення підприємців, працівників та споживачів впливають на виникнення та вирішення економічних конфліктів.

Політичні конфлікти: У політиці конфлікти часто пов'язані з боротьбою за владу, ідеологічними протиріччями та різними політичними інтересами. Методологічний індивідуалізм допомагає аналізувати поведінку політичних лідерів, виборців та інших учасників політичного процесу.

Соціальні конфлікти: Соціальні конфлікти можуть виникати через соціальну нерівність, культурні відмінності, дискримінацію тощо. Аналіз цих конфліктів з точки зору індивідуальних дій та мотивів дозволяє виявити причини та можливі шляхи їхнього вирішення.

Критика методологічного індивідуалізму в контексті вивчення конфліктів.

Недостатня увага до соціальних структур: Критики стверджують, що методологічний індивідуалізм недостатньо враховує вплив соціальних структур, інституцій та норм на поведінку індивідів. Вони вважають, що конфлікти часто зумовлені не лише індивідуальними діями, але й системними факторами.

Обмеження раціонального вибору: Концепція раціонального вибору не завжди адекватно відображає поведінку людей, особливо в ситуаціях емоційного напруження або під час прийняття рішень в умовах обмеженої інформації.

Ігнорування колективних дій: Методологічний індивідуалізм може недооцінювати значення колективних дій та рухів, які мають важливий вплив на виникнення та вирішення конфліктів.

Заключення. Методологічний індивідуалізм надає цінні інструменти для аналізу конфліктів, зосереджуючись на індивідуальних діях та мотиваціях. Однак для повного розуміння конфліктів необхідно враховувати також вплив соціальних структур, колективних дій та інших факторів. Комплексний підхід, що поєднує методологічний індивідуалізм з іншими теоретичними підходами, дозволяє глибше зрозуміти природу та механізми конфліктів і розробити ефективні стратегії їхнього вирішення.

Лекція 5.

Тема 9. Марксистській підхід до розуміння природи суспільних протиріч. Класовий vs статусний підхід до конфліктів.

Перелік основних питань:

1. Марксистська теорія.
2. Марксистський підхід до суспільних протиріч.
3. Класовий підхід до конфліктів.
4. М.Вебер і соціальні конфлікти.
5. Статусний підхід до конфліктів.
6. Порівняння класового та статусного підходів до конфліктів.
7. Заключення.

Завдання на СРС: Порівняйте класовий та статусний підходи до аналізу суспільних конфліктів, навівши приклад конфлікту, який можна пояснити кожним із цих підходів.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 7, 11.

Зміст теми.

Марксистська теорія.

Марксистська теорія, розроблена Карлом Марксом і Фрідріхом Енгельсом, надає значну увагу аналізу суспільних протиріч та конфліктів, розглядаючи їх через призму класової боротьби. Класовий підхід до конфліктів відрізняється від статусного підходу, який розглядає конфлікти з точки зору соціального статусу та престижу.

Марксистська традиція розглядає соціальний конфлікт як явище, причини якого криються у самому суспільстві, насамперед у протистоянні класів та їх ідеологій. Як наслідок, уся історія в працях марксистсько-орієнтованих соціологів з'являється як історія боротьби гнобителів і пригноблених. Критики марксистського підходу відзначають, що проблема конфлікту у теорії марксизму не одержала всебічного обґрунтування, тому що конфлікти розглядались цією теоретичною доктриною тільки як зіткнення між антагоністичними класами. До того ж, у марксистській концепції абсолютизувалися економічні відносини, що вважалося головною причиною конфлікту між класами та іншими соціальними групами. Помилковість марксистів полягала у тому, що вони вважали можливим у майбутньому, після знищення приватної власності на засоби виробництва, створити умови для ліквідації антагоністичних відносин як бази соціальних конфліктів і, отже, побудувати безконфліктне суспільство¹⁷.

Марксистський підхід до суспільних протиріч.

Основні положення марксистської теорії:

Матеріалістичний підхід: Марксистська теорія базується на матеріалістичному розумінні історії, де економічні відносини та виробничі сили визначають структуру суспільства та його розвиток.

Класова боротьба: За Марксом, історія людства є історією класової боротьби. Основні класи у капіталістичному суспільстві - буржуазія (власники засобів виробництва) та пролетаріат (робітники) - перебувають у стані постійного конфлікту через протилежні економічні інтереси.

Відчуження: Маркс розглядає процес праці у капіталістичному суспільстві як відчуження робітника від продукту своєї праці, від процесу праці, від власної сутності та від інших людей. Це відчуження є основою класових протиріч.

Револьюційна зміна: Маркс вважає, що конфлікти між класами можуть бути вирішені лише через революційну зміну суспільного устрою, що призведе до ліквідації класів та побудови безкласового суспільства.

Класовий підхід до конфліктів.

Історія людства, за Марксом – це історія класової боротьби. Якщо інтереси класів несумісні, боротьба набуває антагоністичного характеру. Вона стає головною детермінантною соціального процесу, зберігає потенційну можливість відкритого зіткнення соціальної революції. Соціальні групи мають різний доступ до власності боротьби за контроль над власністю та додатковим ресурсом між малою групою, що має засоби та великою, що їх не має.

¹⁷ Кутуев П.В. Конфліктологія: соціологічна перспектива : навчальний посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. 226 с.

Держава - апарат насильства меншої групи над більшою.

Конфлікт: є завжди економічним. Вертикальний (класовий) і горизонтальний (всередині класу)

Природа класових конфліктів:

Експлуатація та нерівність: Класові конфлікти виникають через експлуатацію робітників буржуазією, що призводить до соціальної та економічної нерівності.

Боротьба за контроль над засобами виробництва: Основне протиріччя між класами полягає у боротьбі за контроль над засобами виробництва. Робітники прагнуть до отримання справедливих умов праці та частки прибутку, тоді як буржуазія намагається максимізувати свій прибуток за рахунок праці робітників.

Політична влада та ідеологія: Класова боротьба також включає боротьбу за політичну владу та контроль над ідеологічними інституціями, які формують суспільну свідомість та підтримують існуючий соціальний порядок.

М.Вебер і соціальні конфлікти.

На думку М. Вебера, суспільство є сукупністю різностатусних груп, що і породжує соціальні конфлікти. Всякі надії на можливість їх усунення з життя суспільства ілюзорні. Проте інтереси людей не тільки розходяться, а й якоюсь мірою співпадають, що створює основу для балансу сил, досягнення соціального консенсусу. І хоча конфлікти не можуть бути зовсім усунені з соціального життя, це не означає, що воно характеризується постійною нестабільністю. М. Вебер убачав головний конфлікт сучасного йому суспільства у боротьбі між політичними партіями, які репрезентують інтереси громадськості, й бюрократією.

Проблема конфлікту пронизує всі три головні напрямки творчості видатного німецького соціолога: соціологію політики, соціологію релігії і соціологію економічного життя. Найбільш очевидна проблематика конфлікту, зрозуміло, в соціології політики, перш за все у зв'язку з аналізом трьох ідеально-типових форм панування підпорядкування або форм здійснення влади: традиційної, харизматичної і раціональної. При аналізі владних відносин для Вебера переважне значення мають не стільки акції насильства, скільки механізми згоди з владними повноваженнями. А це означає, що страх за життя і майно не є, на його думку, єдиною підставою прийняття влади: в різних реальних політичних структурах і різних історичних перетвореннях виявляються різні констеляції матеріальних та ідейних інтересів, які спонукають індивідів до згоди з владою або, навпаки, до протесту проти них. Хід цивілізації виробляє все більш складні форми політичної мотивації, хоча він і не робить людей більш вільними від тиску громадських і політичних інститутів. Для сучасного суспільства, за Вебером, найбільш адекватні раціональна система права, згода з владою, засноване на законі, наявність конституційних основ правопорядку і розвиненої громадянської самосвідомості, що не виключає глибокого політичного конфлікту між класами і статусними групами, складовими дане суспільство. Особливу роль в сучасному політичному конфлікті грає бюрократія, що перетворюється в шар з особливими інтересами і має можливість проводити свою волю через систему державних установ. Вебер не висловлював морального обурення з приводу бюрократичного свавілля. В полеміці з прихильниками соціалістичних перетворень і революційного

оновлення світу він лише стверджував, що «диктатура пролетаріату, безсумнівно, переродиться на диктатуру бюрократії». Формулюючи ідеально-типові риси бюрократії: законослухняність, неупереджене ставлення до тих, хто звертається до установи, раціоналізм тощо. Вебер прекрасно розумів, що ці якості чиновника можуть формуватися в якості загальних принципів і вимог, але вони не є реальними властивостями осіб, які займають відповідні посади. Конфлікт між нормативними припасами і реальною психологією був для нього частиною соціальної реальності, ступінь і форми цього конфлікту підлягали емпіричному дослідженню¹⁸.

Статусний підхід до конфліктів.

Статусний підхід за Вебером.

Суспільство пронизане конфліктами, 3 ключові арени конфліктів:

1. Клас. Ключовим є місце класу в розподілі дод. вартості. Чим менша група, тим більша можливість утримувати монополію на ринку

2. Статус = престиж. Не завжди співпадає з класовим розподілом неспівпадіння можуть породжувати конфлікти. Боротьба не лише за монополію, але й за престиж.

3. Партія = боротьба за владу.

Конфлікт не лише в економічній сфері всі 3 арени є взаємопов'язаними багато вимірність конфлікту.

Макс Вебер і статусні групи:

Розширення аналізу конфліктів: На відміну від Маркса, Макс Вебер розширив аналіз конфліктів, включивши в нього не лише економічні, але й статусні та партійні аспекти. Він підкреслював важливість соціального статусу та престижу в суспільстві.

Статусні групи: Вебер розглядав статусні групи як соціальні групи, що визначаються спільним стилем життя, спільними цінностями та престижем. Статусні групи можуть перебувати у конфлікті одна з одною, прагнучи підвищити свій соціальний статус та престиж.

Взаємодія класу, статусу та влади: За Вебером, соціальна нерівність базується на трьох вимірах - класі (економічне становище), статусі (соціальний престиж) та партії (політична влада). Конфлікти можуть виникати як у межах кожного з цих вимірів, так і на їх перетині.

Порівняння класового та статусного підходів до конфліктів.

Об'єкт аналізу:

Класовий підхід: Фокусується на економічних протиріччях між основними класами - буржуазією та пролетаріатом.

Статусний підхід: Розглядає конфлікти між статусними групами, які можуть визначатися не лише економічними, але й культурними, соціальними та політичними чинниками.

Причини конфліктів:

Класовий підхід: Основною причиною конфліктів є економічна експлуатація та боротьба за контроль над засобами виробництва.

¹⁸ Там само.

Статусний підхід: Конфлікти виникають через боротьбу за соціальний престиж, визнання та культурні цінності.

Методи вирішення конфліктів:

Класовий підхід: Вирішення конфліктів можливе через революційну зміну суспільного устрою та ліквідацію класової структури.

Статусний підхід: Вирішення конфліктів може включати соціальні реформи, переговори та зміни у культурних та соціальних нормах.

Заклучення. Марксистський підхід до розуміння суспільних протиріч акцентує на економічних конфліктах між класами, в той час як статусний підхід, запропонований Вебером, розширює аналіз, включаючи соціальні статуси та престиж. Обидва підходи надають цінні інструменти для розуміння природи суспільних конфліктів та пропонують різні шляхи їх вирішення. Комплексне дослідження суспільних протиріч вимагає врахування як економічних, так і соціальних чинників, що дозволяє розробити більш ефективні стратегії управління конфліктами.

Тема 10. Сцієнтиська конфліктологічна парадигма в соціальних науках.

Перелік основних питань:

1. Конфліктологічна парадигма як складова соціальних наук.
2. Основні ідеї конфліктологічної парадигми.
3. Види конфліктів в контексті конфліктологічної парадигми.
4. Методи дослідження конфліктів.
5. Підходи до вирішення конфліктів.
6. Ключові теоретики конфліктологічної парадигми.
7. Порівняння розуміння конфліктів Карла Маркса та Георга Зіммеля.
8. Конфлікт як самостійний предмет досліджень Георга Зіммеля.

Завдання на СРС: Складіть коротку характеристику будь-якого виду конфлікту (міжособистісного, групового, організаційного чи міжнародного) з точки зору конфліктологічної парадигми, визначивши його причини та можливі шляхи вирішення.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 11, 19.

Зміст теми.

Конфліктологічна парадигма як складова соціальних наук.

Конфліктологічна парадигма є важливою складовою соціальних наук, яка фокусується на аналізі та розумінні конфліктів у суспільстві. Вона включає вивчення причин, динаміки та наслідків конфліктів, а також методів їхнього вирішення та управління. Ця парадигма допомагає зрозуміти складні процеси соціальних взаємодій, що призводять до конфліктів, і розробити стратегії для їх мирного врегулювання.

Сучасна конфліктологія виходить із принципів визнання конфлікту в якості закономірної й природної характеристики соціальних відносин. Стародавні й сучасні філософи по-різному оцінюють роль суперечностей, боротьби і конфліктів. Одні висловлювали утопічні надії на можливість створення безконфліктного

суспільства, де будуть усунені всякі суперечності, інші вважали, що конфлікт органічно властивий усім предметам і явищам, а тому неминучий. Однак Платон і Геродот негативно оцінювали конфлікти¹⁹ (насамперед, соціальні). У 17-19 століттях, коли соціальні конфлікти стали найбільш гострими, про суперечності у природі, суспільстві, мисленні, про боротьбу між людьми, класами, державами вчені дискутували особливо плідно.

Джерелом конфліктів у суспільстві, на думку Ж.-Ж. Руссо, стали недоліки в його організації, помилки і забобони людей та, насамперед, їх прагнення до володіння приватною власністю. Найважливішим інструментом відновлення природних для людей відносин миру і злагоди повинна стати створювана ними за взаємним договором демократична держава, тую спирається переважно на ненасильницькі, виховні засоби, які найбільшою мірою відповідають суті людини. К. Маркс вважав, що конфлікти властиві всім сферам соціального життя: політиці, економіці, культурі, а вся історія існуючих суспільств - це історія боротьби класів. Головна причина цієї боротьби - приватна власність як основа всіх "антагоністичних" суспільно-економічних формацій. На думку К. Маркса, у комуністичному суспільстві, заснованому на суспільній власності, зникнуть антагоністичні суперечності та конфлікти.

Значний внесок у дослідження конфліктних ситуацій зробив Зигмунд Фрейд (1856-1939 рр.). Він зробив висновок, що головним джерелом психічних розладів і стресів є властивий людській психіці природній конфлікт між свідомим і несвідомим, між невизначеними прагненнями (особливо сексуальними) і вимогами моральних і правових норм, що слугує головним джерелом усіх конфліктів. У соціології загальна концепція соціального конфлікту сформувалась наприкінці ХІХ початку ХХ ст. у роботах німецьких учених: Макса Вебера і Георга Зіммеля. Вони довели, що конфлікти є невід'ємною частиною соціального життя. На думку М. Вебера, суспільство - це сукупність соціальних груп, які відрізняються за своїм статусом. Несумісність інтересів породжує соціальні конфлікти.

Процес інституалізації соціології конфлікту був продовжений зусиллями англо-німецького соціолога Ральфа Дарендорфа і американського соціолога Льюїса Козера²⁰. Так, Р. Дарендорф розглядає конфлікт як основну категорію соціології і називає свою соціологічну концепцію теорією конфлікту. Сутність його теорії полягає в тому, що наявність конфліктів є природним станом суспільства, а їх відсутність чимось дивовижним і ненормальним. Конфлікти не завжди є загрозою для цієї суспільної системи, навпаки, вони можуть слугувати одним із джерел її зміни і збереження на основі породжуваних конфліктами позитивних змін. Наукове визнання отримала концепція соціальної згоди і "відносин між людьми" американських соціологів Талкотта Парсонса (1902-1979) й Елтона Мейо (1880-1949). У праці "Структура соціальної дії" (1937) Т. Парсонс трактував конфлікт як соціальну аномалію, соціальну хворобу, яку необхідно

¹⁹ Платон. Держава / пер. з давньогр. С. І. Мусієнко. – Київ : Основи, 1993. – 400 с.

Геродот. Історія в дев'яти книгах / пер. з давньогр. М. О. Кобилінської. – Київ : Наукова думка, 2001. – 512 с.

²⁰ Якубін О. Л., Якубіна В. Л. Соціальні конфлікти і їх вирішення шляхом застосування різних моделей медіації: трансдисциплінарний аналіз на основі впливів класичних концепцій Л. Козера і Р. Дарендорфа / О. Л. Якубін, В. Л. Якубіна. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 46. С. 113–121

http://apfs.nuoua.od.ua/archive/46_2024/23.pdf

лікувати. Нормою є саме безконфліктність, гармонія соціальної системи та зняття соціальної напруженості.

Основні ідеї конфліктологічної парадигми.

Суть конфлікту: Конфліктологічна парадигма розглядає конфлікт як невід'ємну частину соціального життя. Конфлікти можуть виникати на різних рівнях – міжособистісному, груповому, національному та міжнародному – і можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер.

Причини конфліктів: Конфлікти можуть виникати через різні причини, включаючи економічні нерівності, соціальні відмінності, політичні суперечки, культурні розбіжності та психологічні фактори. Розуміння цих причин є ключовим для ефективного управління конфліктами.

Динаміка конфліктів: Конфліктологія вивчає, як конфлікти розвиваються та ескалюють. Вона аналізує стадії конфлікту, від латентної фази, де існують лише передумови до конфлікту, до відкритої конфронтації та вирішення конфлікту.

Види конфліктів в контексті конфліктологічної парадигми.

Міжособистісні конфлікти: Виникають між окремими людьми через особисті суперечки, різні цінності та переконання або психологічні несумісності.

Групові конфлікти: Включають конфлікти між різними соціальними групами, наприклад, етнічними, релігійними або професійними групами.

Організаційні конфлікти: Виникають у рамках організацій через суперечки щодо ресурсів, влади, процедур або цілей.

Міжнародні конфлікти: Включають конфлікти між державами або міжнародними організаціями, часто пов'язані з політичними, економічними або військовими суперечками.

Методи дослідження конфліктів.

Кейс-стадії: Аналіз конкретних випадків конфліктів дозволяє глибше зрозуміти їх причини, динаміку та наслідки. Це можуть бути історичні конфлікти, сучасні політичні конфлікти або міжособистісні суперечки.

Кількісні методи: Використання статистичних даних та опитувань для аналізу поширеності та характеру конфліктів у різних контекстах.

Якісні методи: Інтерв'ю, фокус-групи та спостереження допомагають отримати детальну інформацію про суб'єктивні переживання та мотивації учасників конфліктів.

Підходи до вирішення конфліктів.

Переговори: Включають безпосереднє обговорення конфліктуючих сторін з метою досягнення взаємоприйняттого рішення.

Медіація: Використання третьої нейтральної сторони для сприяння комунікації та пошуку рішення між конфліктуючими сторонами.

Арбітраж: Вирішення конфлікту через звернення до незалежного арбітра, чий вердикт є обов'язковим для обох сторін.

Консенсус: Досягнення рішення, яке повністю задовольняє всі сторони конфлікту, хоча це може бути складно досягти на практиці.

Ключові теоретики конфліктологічної парадигми.

Карл Маркс: Підкреслював роль економічних конфліктів між класами як основний рушій соціальних змін.

Макс Вебер: Розглядав конфлікти як багатовимірні явища, що включають клас, статус та владу.

Ральф Дарендорф: Розробив теорію конфлікту, яка підкреслює важливість влади та авторитету в соціальних конфліктах.

Льюїс Козер: Досліджував функціональні аспекти конфліктів, підкреслюючи, що конфлікти можуть сприяти інтеграції та адаптації суспільства.

Порівняння розуміння конфліктів Карла Маркса та Георга Зіммеля.

Маркс представив соціально-структурні причини конфліктів умовами, які могли б вирішити конфлікт, і підкреслив характер антагоніста конфлікту. А Зіммель описав умови зміни гостроти конфлікту та інтеграційні наслідки конфлікту²¹.

У сучасній теорії конфлікту (починаючи з 60-х років XX ст.) склалося два напрямки, в основі яких лежать або положення Маркса, або Зіммеля:

- діалектична теорія конфлікту.
- конфліктний функціоналізм²².

Зіммеля більшість учених відносить до засновників теоретичної конфліктології. Він вважав, що конфлікт у суспільстві неминучий та невідворотний. Але якщо Маркс соціальну структуру суспільства представив у вигляді пануючих і підлеглих сфер (конфлікт, на його думку, виростає в системі "панування-підкорення" й завжди веде до руйнування або соціальних змін), то Зіммель соціальну структуру суспільства представив у вигляді нерозривних взаємопов'язаних процесів асоціації і дисоціації її елементів, тобто конфлікт є природним складником цих процесів, а оскільки конфлікт властивий як дисоціації, так і асоціації, то він необов'язково призводить до руйнування системи або соціальних змін. Зіммель відзначає позитивні наслідки конфліктів: збереження і зміцнення соціальної системи як цілісності об'єднання, і уніфікація соціального організму.

Як джерела конфлікту Зіммель називає не тільки зіткнення інтересів, але й прояв людьми так званих ним "інстинктів ворожості". Інстинкт ворожості може посилити гостроту конфлікту.

Пом'якшити ж конфлікт можливо завдяки гармонії відносин між людьми та інстинкту любові. Таким чином, Зіммель виділяє своєрідні чинники, що впливають на характер протікання конфлікту - інстинкти любові й ненависті. Зіммель розглядає конфлікт як мінливу змінну, яка проявляє різні ступені інтенсивності або сили. Крайніми точками шкали інтенсивності є конкуренція і боротьба. Боротьбу Зіммель визначив як безладну, безпосередню битву сторін. Конкуренція - це більш впорядкована взаємна боротьба сторін, що призводить до їх взаємного відособлення. На відміну від Маркса, який вважав, що конфлікт врешті-решт обов'язково посилюється, набуває революційного характеру й призводить до

²¹ Зіммель Г. Соціологія. Дослідження форм соціалізації / пер. з нім. – Київ : Юніверс, 2004.

²² Якубін О. Л., Якубіна В. Л. Соціальні конфлікти і їх вирішення шляхом застосування різних моделей медіації: трансдисциплінарний аналіз на основі впливів класичних концепцій Л. Козера і Р. Дарендорфа / О. Л. Якубін, В. Л. Якубіна. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 46. С. 113–121
http://apfs.nuova.od.ua/archive/46_2024/23.pdf

структурних змін системи, Зіммель глибоко аналізував менш інтенсивні й гострі конфлікти, які укріплюють міцність та інтеграцію соціальної системи. Проте Зіммель висловив декілька значущих для загальної конфліктології думок про гостроту й силу конфлікту. Ці думки були формалізовані і зведені Тернером у вигляді нижче наведеної класифікації.

Ключові положення Зіммеля щодо гостроти конфліктів:

- Чим більше груп залучено в конфлікт емоційно, тим гостріший конфлікт.
- Чим краще "згруповані" групи, втягнуті в конфлікт, тим він гостріший.
- Чим вище відносна згуртованість груп, що беруть участь у конфлікті, тим гостріший конфлікт.
- Чим менше ізольовані й загострені конфліктуючі групи завдяки широкій соціальній структурі, тим гостріший конфлікт.
- Чим більше конфлікт стає самоціллю, тим він гостріший.
- Чим більше, за уявленням його учасників, конфлікт виходить за межі індивідуальної мети та інтересів, тим він гостріший.

Більш сильні емоції, викликані конфліктом з більшою вірогідністю, ведуть до застосування насильства. В міжособових конфліктах відчуттям викликані ті, що пов'язані з колишньою близькістю, ворожнечею або ревностями посилять гостроту конфлікту. У міжгрупових конфліктах внутрішня згуртованість груп, внутрішня гармонійність відносин, що беруть участь у конфлікті груп, з більшою вірогідністю викликає насильство.

Конфлікт як самостійний предмет досліджень Георга Зіммеля.

Конфлікти є нормою, оскільки відносини в суспільстві побудовані на відмінностях. Індивіди соціалізуючись набувають однакових рис, але на противагу цьому є потяг до індивідуалізації - власні прагнення, які суперечать нормам суспільства. В результаті чого виникає конфлікт між індивідом та суспільством²³.

Роль груп в конфліктах. Групи можуть існувати в 2х типах:

- 1) група вже існує на момент чи до конфлікту
- 2) конфлікти можуть призводити до появи групи.

В ситуації конфлікту група чітко визначає свої межі, відбувається поділ на своїх і чужих. З'являються маркери ідентифікацій. Група починає бути нетолерантною до своїх членів, вона вимагає від них одностайності. Конфлікт є сильнішим між схожими групами. Чим абстрактніша ціль конфлікту, тим довше конфлікт триватиме і навпаки. Конфлікти є емоційно забарвленими, тому якщо причина конфлікту вичерпалася, то емоції все ще будуть штовхати до конфронтацій. Чим вище є зорганізованими групи всередині, чим краще налагоджені зв'язки між індивідами, тим легше вирішити конфлікт.

Третя група в конфліктах також грає вагому роль: вона може виконувати роль арбітражу; вона також може мати цілі в конфлікті; вона може грати роль об'єкта, за який боряться 2 інші групи.

Заклучення. Конфліктологічна парадигма в соціальних науках надає глибокий аналіз причин, динаміки та вирішення конфліктів на різних рівнях

²³ Зіммель Г. Соціологія. Дослідження форм соціалізації / пер. з нім. – Київ : Юніверс, 2004. – С. 102–118.

суспільства. Вона є ключовим інструментом для розуміння складних соціальних процесів і розробки ефективних стратегій управління конфліктами. Враховуючи різні види конфліктів та методи їхнього вирішення, конфліктологія сприяє створенню більш гармонійного та стабільного суспільства

Лекція 6.

Тема 11. Функції соціального конфлікту за Льюїсом Козером.

Перелік основних питань:

1. Основні ідеї Льюїса Козера про функції соціального конфлікту.
2. Детальний аналіз функцій соціального конфлікту за Козером.
3. Приклади функцій соціального конфлікту.
4. Критика підходу Козера.

Завдання на СРС: Проаналізуйте, як соціальний конфлікт може сприяти перегляду або зміні суспільних норм, навівши приклад.

Література: базова: 3, 5; додаткова: 11, 19.

Зміст теми.

Льюїс Козер, один з провідних соціологів XX століття, вніс значний внесок у розуміння соціальних конфліктів, підкреслюючи їхні функціональні аспекти. На відміну від багатьох теоретиків, які акцентували на негативних наслідках конфліктів, Козер бачив у них потенційні вигоди для суспільства²⁴.

Конфлікт виконує ПОЗИТИВНІ функції: інтегративна, групостворююча функції. Конфлікт посилює самосвідомість групи, дає уявлення про власну окремість і специфічність, завдяки чому відбувається самоідентифікація групи всередині системи, представники однієї групи об'єднуються через їх спільну ворожість до членів іншої групи.

Одним із факторів від якого залежить чи втілиться почуття ворожості в реальній конфліктній поведінці є легітимність. Якщо нерівний розподіл прав, статусів і влади вважається легітимним, то існує менша вірогідність того, що почуття ворожості втіляться в реальний конфлікт.

Конфлікт служить захисним клапаном, що вивільняє почуття ворожості, не дає їм накопичуватися, і якби цього не було, відносини між антагоністами мали б вибуховий характер.

Соціальні системи створюють особливі інститути, що слугують відведенням ворожих і агресивних емоцій. Такі інститути, виконуючи функції захисних клапанів, допомагають зберегти систему, попереджають конфлікти або зводять до мінімуму їх руйнівні наслідки (це дуель чаклунство, політичні анекдоти в тоталітарних державах, театр та інші форми розваг). В первинних групах існує набагато більше можливостей для виникнення ворожих почуттів, ніж у вторинних групах, оскільки первинні групи породжують амбівалентність почуттів: одночасно і любов, і ненависть.

²⁴ Якубін О. Л., Якубіна В. Л. Соціальні конфлікти і їх вирішення шляхом застосування різних моделей медіації: трансдисциплінарний аналіз на основі впливів класичних концепцій Л. Козера і Р. Дарендорфа / О. Л. Якубін, В. Л. Якубіна. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 46. С. 113–121
http://apfs.nuoua.od.ua/archive/46_2024/23.pdf

У первинних групах, де близькі відносини, почуття ворожості мають тенденцію до накопичення і, тим самим, до посилення, тому якщо виникає конфлікт, то він, найімовірніше, буде носити гострий характер. Якщо конфлікт зачіпає основні, базові цінності, то тоді він буде дуже гострим і руйнівним.

Відсутність конфліктів не можна розглядати як показник міцності і стабільності відносин. Якщо відносини стабільні, то конфлікти, швидше за все, будуть мати місце.

Основні ідеї Льюїса Козера про функції соціального конфлікту.

Конфлікт як двигун соціальної зміни: Козер вважав, що конфлікти можуть стимулювати зміни в суспільстві, сприяючи його адаптації та еволюції. Конфлікти можуть виявляти соціальні проблеми та стимулювати пошук нових рішень.

Зняття напруження: Конфлікти можуть слугувати механізмом для зняття соціальної напруги. Вони дозволяють висловлювати незадоволення та накопичені емоції, що може запобігти більш серйозним вибухам агресії.

Інтеграція та солідарність: Конфлікти можуть сприяти інтеграції груп, об'єднуючи членів навколо спільних цілей або проти спільного ворога. Це сприяє підвищенню групової солідарності та зміцненню соціальних зв'язків.

Нормативна ясність: Конфлікти можуть допомагати у виявленні та перегляді соціальних норм і цінностей. Вони висвітлюють слабкі місця в існуючих нормах та стимулюють їхню адаптацію до нових умов.

Стимулювання інновацій: Конфлікти можуть спонукати до інновацій та творчих рішень. У пошуку шляхів вирішення конфліктів, люди часто розробляють нові підходи та ідеї.

Детальний аналіз функцій соціального конфлікту за Козером.

Адаптивна функція:

Конфлікти можуть вказувати на необхідність змін у суспільних структурах і відносинах. Вони сприяють адаптації суспільства до нових умов, допомагаючи усунути застарілі або неефективні елементи соціальної системи.

Функція зняття напруження:

Конфлікти дозволяють індивідам та групам виражати свої емоції та незадоволення, знижуючи рівень агресії та напруги. Це може запобігти накопиченню фрустрації та виникненню більш серйозних соціальних вибухів.

Інтеграційна функція:

Спільне протистояння зовнішньому ворогу або спільні зусилля у вирішенні конфлікту можуть зміцнювати внутрішні зв'язки групи. Це сприяє підвищенню групової солідарності та зміцненню колективної ідентичності.

Функція виявлення та перегляду норм:

Конфлікти можуть висвітлювати суперечливі або неадекватні норми та правила. Це стимулює їхнє переглядання та адаптацію до нових умов, що робить соціальні інститути більш ефективними та справедливими.

Стимулювання інновацій:

В умовах конфлікту, сторони можуть бути змушені шукати нові підходи та рішення, що сприяє інноваціям та творчості. Це може призвести до розвитку нових технологій, ідей або методів управління.

Приклади функцій соціального конфлікту.

Політичні конфлікти: Політичні протистояння можуть призводити до реформ та змін у державному управлінні, підвищуючи його ефективність та відповідність потребам суспільства.

Економічні конфлікти: Страйки та трудові конфлікти можуть спонукати до покращення умов праці та підвищення заробітної плати, що сприяє соціальній справедливості.

Соціальні рухи: Конфлікти, пов'язані з правами меншин, гендерною рівністю або екологічними проблемами, можуть призводити до значних соціальних змін та покращення життя багатьох людей.

Критика підходу Козера.

Недооцінка деструктивних аспектів: Деякі критики вважають, що Козер недостатньо враховує деструктивні наслідки конфліктів, такі як насильство, руйнування та соціальна дезінтеграція.

Обмежена застосовність: Козерівський підхід може бути менш ефективним у поясненні конфліктів, що мають виключно деструктивний характер, де відсутні очевидні позитивні наслідки.

Ігнорування довгострокових наслідків: Деякі конфлікти можуть мати довготривалі негативні наслідки, які важко компенсувати навіть за наявності короткострокових позитивних ефектів.

Заклучення. Льюїс Козер запропонував важливий функціональний погляд на соціальні конфлікти, підкреслюючи їхню потенційну користь для суспільства. Його підхід дозволяє глибше зрозуміти, як конфлікти можуть сприяти адаптації, інтеграції та інноваціям у соціальних системах. Однак, для повного розуміння конфліктів необхідно також враховувати їхні деструктивні аспекти та довготривалі наслідки.

Тема 12. Конфлікт в соціології Еміля Дюркгейма, Толкотта Парсонса, Ніла Смелзера.

Перелік основних питань:

1. Конфлікт у соціології Еміля Дюркгейма.
2. Конфлікт у соціології Толкотта Парсонса.
3. Конфлікт у соціології Ніла Смелзера.
4. Порівняльний аналіз підходів до конфлікту.

Завдання на СРС: Порівняйте підходи Еміля Дюркгейма, Толкотта Парсонса та Ніла Смелзера до аналізу соціального конфлікту, виділивши декілька спільних рис та декілька відмінностей між ними.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 7, 11.

Зміст теми.

Конфлікт є невід'ємною частиною соціального життя, і різні соціологічні теорії по-різному підходять до його аналізу. Еміль Дюркгейм, Толкотт Парсонс та Ніл Смелзер зробили значний внесок у розуміння природи соціальних конфліктів, розглядаючи їх крізь призму своїх теоретичних концепцій.

Конфлікт у соціології Еміля Дюркгейма.

Індивід є похідним від колективної свідомості, він є її носієм. Колективне

визначає те як ми досліджуємо та сприймаємо себе. На перше місце Дюркгейм ставив суспільство і його соціальну (колективну) реальність: норми, релігія, мова, а не індивідів, бо вони - сфера психології. Через процеси соціалізації ми маємо спільний колективний компонент, але в індивідах також є індивідуальні особливості. В свідомості кожного індивіда існує 2 свідомості: колективна свідомість сформована суспільством, яка є спільною для нас і групи до якої ми належимо і свідомість, яка представляє собою те, що відрізняє нас від інших, яка робить нас індивідом. Різниця між колективною та індивідуальною свідомістю викликає конфліктність. Людей поєднують 2 типи солідарності: механічна - людина є додатком суспільства, норми групи є важливішими за окремого індивіда, виживання групи і її цілісність стоять над індивідом; органічна - передбачає не однаковість індивідів, а їх відмінність, зв'язки між людьми будуються на їх несхожості, бо вони виконують різні функції.

Дюркгейм модифікує поняття цінності та норми. Конфлікт виникає, коли колективні та індивідуальні норми зіштовхуються. На інтересах не можна побудувати стійку спільноту та вирішити конфлікт. Не можна перенести норми однієї спільноти на іншу. Щоб вирішити конфлікт, у ньому не має бути тільки 2 сторони, повинна бути й третя. Норми є основою безконфліктного або слабokonфліктного існування.

Отже, соціальна солідарність і конфлікт:

Механічна солідарність: У традиційних суспільствах, де переважає механічна солідарність, конфлікти зазвичай менш поширені, оскільки люди мають спільні вірування та цінності.

Органічна солідарність: У сучасних суспільствах, де домінує органічна солідарність, конфлікти можуть бути більш частими через диференціацію та індивідуалізацію соціальних ролей.

Аномія та конфлікт:

Дюркгейм вважав, що конфлікти можуть виникати в умовах аномії – стану, коли соціальні норми слабшають або зникають, що призводить до дезорієнтації та соціальної нестабільності.

Він підкреслював, що аномія може бути наслідком швидких соціальних змін, коли старі норми ще не замінені новими.

Конфлікт у соціології Толкотта Парсонса.

Парсонс у своїх працях приділяв значну увагу дослідженню поняття «конфлікт», яке домінувало у його системній теорії. Будь-яка системна цілісність у площині коливань параметрів її елементів в межах нестійкої рівноваги постійно переміщується або в бік більшої їх інтеграції, об'єднання (зміцнення цілісності), або у зворотний бік (поділу, відокремлення, втрати елементів). Системна теорія Т. Парсонса включає в себе аспект збурення соціальної системи. Він зазначав, що існує соціальна система та зовнішнє середовище (природа). Зовнішнє середовище впливає на цю систему, проте остання є закритою. Сама система переводить зовнішнє середовище в сигнали, що і називається збуренням. Він зазначав, що система складається з підсистем (культурна, соціальна, економічна, політична). Сама система виконує декілька функцій (адаптація, постановка цілей, інтеграція, латентна функція). Він визначав такі системи: 1) людина як біологічна істота; 2)

людина як соціальна істота; 3) соціальна і культурна система. Вони розташовані у ієрархічному порядку і кожна система дає змогу існувати іншій. Між вищою та нижчою системами існує велике напруження. Розвиток будь-якої системи відбувається через диференціацію/відокремлення. Таким чином підсистеми можуть ставати автономними.

Структурний функціоналізм і конфлікт²⁵:

Парсонс розглядав суспільство як систему взаємодіючих частин, кожна з яких виконує певні функції для підтримання стабільності та рівноваги.

Конфлікти, за Парсонсом, можуть бути деструктивними, якщо вони порушують функціонування системи, але також можуть мати конструктивні функції, якщо сприяють адаптації та інтеграції суспільства.

Захист системи через механізми соціального контролю:

Парсонс вважав, що конфлікти можуть бути регульовані через механізми соціального контролю, такі як закони, норми та інститути, які допомагають відновлювати рівновагу в суспільстві.

Конфлікт у соціології Ніла Смелзера.

Н. Смелзер виділяє три види конфліктів, пов'язаних з розвитком культури: аномію, тобто порушення єдності культури у зв'язку з відсутністю ясно сформульованих соціальних норм; культурне запізнення, коли зміни в матеріальному житті суспільства випереджають трансформацію нематеріальної культури; чужий виклик, коли безліч протилежних елементів культури гальмує процес національної інтеграції в суспільстві.

В основу виділення виду конфлікту Смелзер поклав основу життєдіяльності культури. Він також виділяє рівні конфліктів за ступенем складності суб'єктів:

- міжіндивідуальні конфлікти;
- конфлікти між асоціаціями (партіями);
- всередині і міжінституційні конфлікти;
- конфлікти між секторами суспільного розвитку праці;
- конфлікти між державними утвореннями;
- конфлікти між культурами або типами культур²⁶.

Теорія колективної поведінки:

Смелзер розглядав конфлікти в контексті колективної поведінки, що виникає в умовах соціальних напружень та структурних змін.

Він підкреслював, що конфлікти можуть виникати як реакція на структурні напруження, такі як економічні кризи, політичні зміни або культурні трансформації.

Процес розвитку конфлікту:

Смелзер запропонував модель, яка включає шість умов, необхідних для виникнення колективної поведінки та конфлікту:

Структурне сприяння: Соціальні умови, які сприяють конфліктній поведінці.

Структурна напруга: Наявність соціальних напружень, які можуть стати основою конфлікту.

²⁵ Кутуєв П.В. Конфліктологія: соціологічна перспектива : навчальний посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. 226 с.

²⁶ Там само.

Загальноприйняті переконання: Віра у можливість вирішення конфлікту через колективну дію.

Підбурюючі фактори: Події або обставини, які стимулюють виникнення конфлікту.

Мобілізація учасників: Організація та залучення людей до участі в конфлікті.

Контроль соціального контролю: Відсутність ефективних механізмів контролю, що дозволяє конфлікту розвиватися.

Порівняльний аналіз підходів до конфлікту.

Дюркгейм: Фокус на соціальній солідарності та аномії як основних факторах, що впливають на виникнення конфліктів.

Парсонс: Розглядає конфлікти через призму структурного функціоналізму, підкреслюючи їхню роль у підтриманні або порушенні соціальної рівноваги.

Смелзер: Аналізує конфлікти в контексті колективної поведінки та структурних напружень, пропонуючи модель умов для виникнення конфліктів.

Заклучення. Хоча Еміль Дюркгейм, Толкотт Парсонс та Ніл Смелзер мають різні підходи до розуміння соціальних конфліктів, кожен з них робить важливий внесок у загальне розуміння цього явища. Дюркгейм підкреслює роль соціальної солідарності та аномії, Парсонс акцентує на структурному функціоналізмі та соціальному контролі, тоді як Смелзер фокусується на колективній поведінці та умовах виникнення конфліктів. Ці різноманітні підходи допомагають створити комплексне уявлення про природу та динаміку соціальних конфліктів.

Лекція 7.

Тема 13. Ненасильство, як стратегія. Чи працює?

Перелік основних питань:

1. Сутність ненасильства і відмінність від пацифізму.
2. Мохандас Ганді та концепція "сатьяграха".
3. Основні принципи ненасильства.

Завдання на СРС: Дослідіть історичні приклади успішного застосування стратегії ненасильницького опору, зокрема, в діяльності Мохандаса Ганді або руху за громадянські права в США. Проаналізуйте умови, які сприяли успіху цих стратегій, і визначте, чи можуть вони бути застосовані у сучасних конфліктах.

Література: базова: 3, 4; додаткова: 18, 20.

Зміст теми.

Сутність ненасильства і відмінність від пацифізму.

Ненасильство часто пов'язується з пацифістикою та іноді використовується як його синонім²⁷. Проте, між двома цими концепціями є помітна різниця.

²⁷ Якубін О. Л., Вишнеvsька О. Д. Вулична фасилітація» як технологія трансформації ненасильницьких конфліктів: практична стратегія / Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. С. 147-154.http://apfs.nuoua.od.ua/archive/43_2023/25.pdf

Пацифізм концентрується на питаннях міждержавного насильства (війни), але не обов'язково має на увазі будь-який рух до соціальних або політичних змін. Ненасильство, як філософія соціального протесту, передбачає наявність якоїсь соціальної чи політичної мети, стосовно досягнення якої і висувається ідея ненасильства. Крім того, ненасильство, як стратегія чи інструмент соціального протесту у непевній галузі, може поєднуватися із застосуванням насильства в якихось інших областях.

Мохандас Ганді та концепція "сатьяграха".

Вперше категорію «ненасильницького опору» обґрунтував Мохандас Ганді, яку він назвав як «сатьяграха»,

Ненасильство - вище правило, що є випробуванням сили любові. Ненасильство - це спокій, але активне ненасильство - любов. Людина за своєю природою є ненасильницькою, але вона не зобов'язана ненасильству своїм походженням. Ми усвідомлюємо своє життя як людське, коли проходимо перевірку. Якщо ненасильство успішно утвердиться в одному місці, то його вплив пошириться всюди. Основний принцип, на якому базується практика ненасильства, говорить: що приносить добро тобі, так само приносить добро всьому Всесвіту. Всі люди, по суті, однакові. Подібно до того як при навчанні насильства необхідно вчитися мистецтву вбивати, так і при навчанні ненасильства необхідно вчитися мистецтву вмирати.

Ненасильство не має причин для страху. Прихильник ненасильства повинен розвивати здатність до страждання вищого порядку задля того, аби бути вільним від страху. Він не боїться втратити свою землю, багатство і життя.

Вирішальним показником ненасильства є те, що людина думає, говорить і діє ненасильно навіть тоді, коли її провокують застосувати насильство. Немає ніякої заслуги у тому, щоб бути ненасильницьким по відношенню до хороших і чесних людей.

Тема 14. Психоеаналітичне розуміння соціальних конфліктів. Психоеаналітичні техніки для миру. Як це працює?

Перелік основних питань:

1. Вступ.
2. Концепція джерел конфліктності за З.Фрейдом.
3. Розуміння конфлікту американськими психологами К. Хорні, Е. Фромм, Г. Саллівен
4. Психоеаналітичні техніки для миру. Як це працює?
5. Психологія Его описана Отто Кернбергом.
6. Заключення.

Завдання на СРС: Порівняйте підходи З. Фрейда, К. Хорні та Е. Фромма до природи конфліктів.

Література: базова: 3, 5; додаткова: 9, 11.

Зміст теми.

Психоеаналітичний підхід пов'язаний насамперед з ім'ям австрійського психолога З. Фрейда (1856-1939), який створив одну з перших концепцій людської конфліктності. Незважаючи на те, що З. Фрейд займався переважно

внутрішньоособистими конфліктами, його заслугою є вказівка на необхідність пошуку причин міжособистісних конфліктів у сфері несвідомого. Послідовник З. Фрейда Альфред Адлер зміст конфліктів особистості з мікросередовища бачив у спробах індивіда звільнитися від почуття неповноцінності та домінування одних над іншими.

Американські психологи К. Хорні, Е. Фромм, Г. Саллівен розширили розуміння природи конфлікту, спробували внести до неї соціальний контекст. Так, К. Хорні (1885-1952) основною причиною конфліктів між індивідом і його оточенням вважала недолік доброзичливості з боку близьких людей, в першу чергу батьків. На думку Е. Фромма, конфлікти виникають через неможливість реалізувати в суспільстві особистісні прагнення і потреби.

Психоаналітичні техніки для миру. Як це працює?

Психоаналіз - спосіб інтроспекції людини, що передбачає систематичне пояснення несвідомих зв'язків та процесів. Більш конкретно група психологічних теорій особистості, методів дослідження ментальних процесів, а також методів психотерапії невротичних розладів.

Інтерперсональний психоаналіз фокусується на нюансах міжособистісних інтраакцій, - особливо на тому як індивідууми намагаються захиститись від нападів тривоги встановлюючи контакти з іншими. Такий тип поведінки вступає в конфронтацію з первинними психічними процесами, як і описано в класичному психоаналізі. Теорія - інтерперсонального психоаналізу була вперше представлена Гербертом "Геррі" Стаком Салліваном, та в подальшому розвиненою Фрідою Фромм-Ріхман, Кларою Томпсон, Еріхом Фроммом, та всіма іншими хто сприяв заснуванню Білого Інституту ім. Вільяма Алансона та розвитку Інтерперсонального психоаналізу в загальному. Згідно психології Его, сила Его, описана в 1975 році Отто Кернбергом, включає в себе вміння контролю над оральними, сексуальними та деструктивними імпульсами; вміння підвищувати свій больовий поріг, вміння контролювати свою бурну фантазію. Синтетичні функції, на відміну від автономних, постають в процесі розвитку его та служать для ліквідації конфліктів в його функціях. Ці оборонні дії синтетичних функцій спрямовані на захист свідомості від усвідомлення заборонених імпульсів та думок. Головною метою психології его є виявити, які функції є основними, а які походять від бажань, наслідків чи захисту его. Проте, автономні функції его можуть вторинно порушуватись через несвідомі конфлікти. Наприклад, пацієнт може мати істеричну амнезію (при тому що пам'ять це автономна функція) через внутрішньопсихічний конфлікт (не бажання пам'ятати оскільки спогади завдають біль) ²⁸.

Лекція 8.

Тема 15. Рольові теорії конфліктів. Ральф Дарендорф про соціальний конфлікт. Як його регулювати?

Перелік основних питань:

²⁸ Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.Г. Капітоненко. К.: Либідь, 2009. 350 с.

https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000587950&local_base=KPI01

1. Вступ.
2. Рольові теорії конфліктів.
3. Основні види соціальних конфліктів.
4. Ральф Дарендорф про соціальний конфлікт.
5. Заключення.

Завдання на СРС: Проаналізуйте приклад рольового конфлікту з реального життя (або історичного контексту), визначте його тип і запропонуйте способи його регулювання на основі концепції Ральфа Дарендорфа.

Література: базова: 3, 5; додаткова: 11, 19.

Зміст теми.

Рольові теорії конфліктів.

Рольовий конфлікт пов'язаний з виконанням індивідом однієї або декількох соціальних ролей, які містять в собі несумісність, конфліктуючі обов'язки і вимоги²⁹. Він виражається в переживаннях, які пов'язані із неможливістю одночасно реалізувати декілька ролей (між рольовий внутрішній конфлікт), а також з різним розумінням вимог, які висуває сама особистість до виконання однієї ролі (внутрішньо рольовий конфлікт).

Прикладом між рольового внутрішньоособистісного конфлікту може бути такий: як працівник співробітник повинен виконувати свою роботу добре і тому затримується на роботі допізна, а як батько має виконувати його роль і тому повинен приходити до дому швидко.

Приклад внутрішньо рольового конфлікту: віруюча людина повинна виконувати обов'язок по захисті батьківщини і взяти в руки зброю, якою необхідно вбивати. Існують такі основні типи ситуацій в залежності від взаємовідношення основних параметрів ролей: рольової поведінки, рольових очікувань, рольової Я-концепції тощо.

1. Неприйняття рольової поведінки інших людей. Приклади: поведінка дружини не співпадає з ідеальними уявленнями чоловіка про типову роль дружини (та/чи навпаки); рольова поведінка нового керівника не співпадає з очікуваннями до цієї ролі з боку підлеглих, що склалися при старому начальникові.

2. Неприйняття власної рольової поведінки іншими. Це буває в тих самих випадках, що описані в попередньому абзаці. Тільки там суб'єктом звертання за допомогою був той (чи та), хто незадоволений іншими. У цьому випадку суб'єктом звертання є той (та), ким не задоволені інші. Можливі ситуації, коли незадоволеними є обидві конфліктуючі сторони (тобто фактори, що наведені в двох попередніх абзацах діють одночасно). У цьому випадку ми говоримо про варіанти дивергентних ролей, чи повну рольову несумісність.

3. Неможливість одночасно задовольнити очікування різних людей. Ситуації виникають тоді, коли на виконання ролі здійснюються суперечливі вимоги з боку різних людей із значущого оточення особистості, чи вимоги, що взаємне виключають одне одного. Приклади: роль молоді дружини чоловіком

²⁹ Якубін О. Л., Якубіна В. Л. Соціальні конфлікти і їх вирішення шляхом застосування різних моделей медіації: транздисциплінарний аналіз на основі впливів класичних концепцій Л. Козера і Р. Дарендорфа / О. Л. Якубін, В. Л. Якубіна. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 46. С. 113–121
http://apfs.nuoua.od.ua/archive/46_2024/23.pdf

бачиться інакше, ніж свекрухою; уявлення про роль керівника підрозділу не співпадають у підлеглих і вищого начальства.

4. Неможливість виконувати роль, що не відповідає власній Я-концепції. Ці ситуації виникають в тому випадку, коли роль, що виконується (чи та, яку особистості доведеться взяти на себе) не відповідає власним уявленням людини про роль, а також уявленням про себе як суб'єкта цієї ролі. Приклади: випадки невірної обраної життєвої шляху (всупереч своєму покликанню); відсутність однодумців, що приймають людину і її ролі такими, якими вона їх бачить сама.

5. Несумісність різних ролей. Ці ситуації виникають тоді, коли різні ролі (чи компоненти рольового кластеру) не можуть функціонувати одночасно, чи коли виконання однієї ролі істотно ускладнює виконання іншої. Прикладом можуть служити: протиріччя між сімейними і професійними ролями (жінка не може реалізувати себе як матір так, щоб це не відбилося на професійній діяльності); суперечності між роллю керівника і фахівця (директор НДІ керує колективом на шкоду власним науковим задумам).

6. Суперечливість чи несумісність різних вимог до виконання якої-небудь ролі (рольова неоднозначність). Ситуації виникають тоді, коли в суспільних нормативах відносно якоїсь ролі існують протиріччя. Приклади: на підприємстві, за умов, що склалися, можна виконати завдання лише порушуючи правила техніки безпеки; відсутність посадових нормативів для працівника створює сприятливі умови для всіляких психологічних ігор як з боку працівника, так і з боку начальства.

7. Недостатність ресурсів для виконання якої-небудь ролі (рольове перевантаження). Такі ситуації виникають тоді, коли для повноцінного виконання ролі не вистачає мотивації, емоційного задоволення від результату, часу для виконання чи інших ресурсних компонентів. Подібні ситуації часто супроводжуються ефектом емоційного вигорання. Приклад: лікар, який багато років з любов'ю виконував свою роботу, починає ненавидіти своїх пацієнтів.

Більшість авторів називають такі основні їх види:

- а) інтерперсональний конфлікт між різними ролями різних людей;
- б) інтраперсональний конфлікт між роллю і рольовими очікуваннями інших;
- в) інтеррольовий конфлікт між несумісними ролями, що їх грає один індивід;
- г) інtrarольовий конфлікт між роллю, яку необхідно грати і внутрішніми потребами особистості (рольовою Я-концепцією).

Ральф Дарендорф про соціальний конфлікт.

Шлях від стійкого стану соціальної структури до розгортання соціальних конфліктів, що означає утворення конфліктних груп, проходить в три стани³⁰.

Саме початковий стан структури, тобто виявлений каузальний фон певного конфлікту - утворює перший етап прояву конфлікту. Другий етап розвитку конфлікту полягає в безпосередньому усвідомленні латентних інтересів, організацій квазі-груп в фактичні угруповання. Кожен соціальний конфлікт прагне до явного - виразу зовні. Щоб конфлікти проявилися, повинні бути виконані певні

³⁰ Там само.

технічні (особисті, - ідеологічні, матеріальні), соціальні (комунікація) і політичні (свобода коаліцій) умови. Третій стан полягає в сформованих конфліктах. Щонайменше, конфлікти є зіткненням між сторонами або елементами, що характеризуються очевидною ідентичністю: між націями, політичними організаціями тощо. У разі, якщо така ідентичність відсутня, конфлікти в деякій мірі є неповними.

Соціальні конфлікти виростають зі структури товариств, які є союзами панування і мають тенденцію до постійних зіткнень між організованими сторонами.

Конфлікти можуть змінюватися щодо ступеня насильства і інтенсивності і ці 2 показники не взаємозалежні.

Під насильством маються на увазі засоби, які вибирають сторони боротьби, для досягнення свої інтересів. Шкала насильства: війна, громадянська війна, збройна боротьба з загрозою для життя учасників позначають один полюс; бесіда, дискусія і переговори відповідно до правил ввічливості і з відкритою аргументацією - з іншого. Показник інтенсивності відноситься до ступеня участі постраждалих в даних конфліктах. Інтенсивність конфлікту більше, якщо для учасників багато пов'язано з ним, таким чином, ціна поразки вище. Чим більше значення надають учасники зіткненню, тим воно інтенсивніше.

Тема 16. Різниця між переговорами, медіацією і арбітражем.

Перелік основних питань:

1. Що таке переговори.
2. Визначення медіації.
3. Що таке арбітраж.
4. Прийняття рішень за умов конфлікту і кризи.
5. Інституалізація рішень по врегулюванню конфліктної ситуації (за Елеонор Остром).

Завдання на СРС: Проаналізуйте конкретний конфлікт (реальний чи вигаданий), визначте, який із методів – переговори, медіація чи арбітраж – був би найефективнішим для його врегулювання, і обґрунтуйте свій вибір.

Література: базова: 3, 4; додаткова: 11, 15.

Зміст теми.

Переговори - це процес сталого прийняття рішень і розробки стратегій між конфліктуєчими сторонами, що ставить за мету отримання взаємоприйнятних результатів.

Медіація - це процес, за допомогою якого третя сторона допомагає двом або більше сторонам, за їхньою згодою, запобігати конфлікту, керувати ним або вирішувати його, допомагаючи їм розробляти взаємоприйнятні угоди.

Арбітраж - це спосіб врегулювання спорів у арбітражному суді. Головне завдання арбітражу полягає у врегулюванні спору шляхом застосування норм діючого законодавства. Завершується арбітражне провадження ухвалою рішення арбітражного суду, яке, як правило, є остаточним і має зобов'язальну дію для

сторін³¹.

Переговори – медіація - арбітраж

Добровільність - примусовість

Присутність 3 сторони

Win-win - win-lose

Прийняття рішень за умов конфлікту і кризи.

Ситуація конфлікту чи кризи вимагає швидкого прийняття політичних рішень. Однак процес прийняття політичних рішень в таких умовах значно відрізняється від процесу, що проходить в звичайній, некризовій ситуації. Ця відмінність створює суттєві перешкоди ефективній діяльності осіб, що залучені до прийняття політичних чи будь-яких інших рішень. Ситуація кризи чи конфлікту виливає на здібності осіб, які визначають ефективність процесу прийняття рішень. Залучені в критичну ситуацію індивіди постійно відчують велике напруження і стрес, в результаті чого знижується їх здатність критично та об'єктивно оцінювати ситуацію, свої пропозиції, рішення; збільшується кількість помилок; індивіди більше схильються до примітивних відповідей; виникає проблема комплексно сприймати ситуацію, звужується кругозір, виявляється необґрунтована агресивність або бажання уникнути ситуації тощо.

Вагомим аспектом міжнародних криз є часовий фактор, який залежить від того скільки необхідно часу для прийняття конкретного рішення чи вирішення завдання. Високе напруження в умовах кризи та конфлікту значно скорочує часові ресурси. Наприклад, здатність оцінювати наявний в своєму розпорядженні час погіршується в умовах тривожної ситуації, виникають неточності в його оцінці. Усвідомлений індивідом тиск часу обмежує його здатність висувати альтернативні варіанти. Недолік часу послаблює і здатність оцінювати наслідки реалізації обраного варіанту. В умовах стресу увагу індивіда в першу чергу приваблюють одномоментні рішення, які впливають лише на сьогоднішнє і найближче майбутнє. Поле альтернатив також звужується, коли ситуація є неясною.

Екстремальна ситуація виникає, коли в процесі прийняття політ. рішення індивід серйозно сприймає лише один напрямок дій, який він сприймає за неминучість, тим паче коли відповідальна особа усвідомлює що її вибір обмежений і в будь-якому випадку втрати будуть високими.

Прийняття рішень також залежить від адекватності комунікації: відкритості каналів комунікації, та якості наданої інформації. Коли об'єм інформації збільшується, якість її обробки значно зменшується і відповідальна особа виділяє з цієї інформації лише те, що їй здається важливим. В кризових ситуаціях, коли час є обмеженим, практично немає можливості для консультацій, зменшується їх кількість з органами державної влади та іншими впливовими групами. В результаті чого обмежується кількість альтернатив рішення.

В умовах кризи та конфлікту збільшується тяга до ризику, але також прослідковується тенденція до обережності. В умовах стресу посилюється тенденція звернення до схожих ситуацій в минулому при прийнятті рішень, для ситуації високого напруження характерна тенденція до збереження існуючої політики.

³¹ Там само.

Інституалізація рішень по врегулюванню конфліктної ситуації (за Елеонор Остром).

Основні моменти:

- Соціальні правила поєднуються одне з одним за принципом взаємодії.
- Правило простої більшості: нам нічого не відомо про правила інформацій, проте, кожен учасник може обирати будь-яку стратегію розвитку подій, інформувати кого завгодно, де і коли завгодно.

Ми можемо досліджувати будь-які правила незалежно від контексту і робити окремі висновки, що дозволить нам побудувати більш складну модель взаємодії. При цьому слід вказати, які саме правила можуть впливати на інші конкретні. Для цього необхідно віднайти значення змінних, які можуть впливати.

Структура ситуації дії:

- Множина позицій, які можуть займати учасники.
- Кількість учасників для кожної позиції.
- Варіанти дій, які можуть використовувати учасники для кожної окремої позиції в конкретний відрізок часу.
- Множина результатів, на які учасники можуть вплинути своїми спільними діями.
- Кількість функцій, які переміщують учасника та його дії до кінцевого або проміжного результату.
- Обсяг інформації, яка доступна у точці прийняття рішення.
- Вигода та витрати, які співвідносяться з результатами.

Лекція 9.

Тема 17. Регулювання конфліктів чи їх вирішення? Конфлікти ідентичностей: чому вони виникають ? Комунікація за умов конфлікту (за Джоном Бертоном).

Перелік основних питань:

1. Регулювання конфліктів чи їх вирішення?
2. Конфлікти ідентичностей.
3. Комунікація за умов конфлікту.
4. Історичний підхід Чарльза Тіллі у вивченні причин воєн.
5. Чи можливо вирішити конфлікти в релігійних парадигмах в умовах секулярного/постсекулярного світу?

Завдання на СРС: Сформулюйте основні відмінності між підходами до регулювання конфліктів за Дарендорфом та Джоном Бертоном, і проілюструйте їх прикладами.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 9, 10.

Зміст теми.

Регулювання конфліктів чи їх вирішення?

Вирішення конфлікту (ВК) – це процес, що сприяє мирному припиненню конфліктів. Основна ціль вирішення конфлікту: усунення основних чи потенційних причин конфлікту, аби у майбутньому уникнути його виникнення. Цей процес передбачає створення конфліктуючими сторонами або третіми сторонами рішень, які дозволяють усунути причини конфлікту. Вирішення конфлікту призводить до

того, що поведінка сторін конфлікту більше не є насильницькою, ставлення більше не вороже, а сама структура конфлікту змінилася. Як правило, вирішення конфлікту орієнтоване на довготривалі мирні відносини колишніх його сторін. Вирішення конфліктів це термін, що передбачає ряд різних методів і підходів: від переговорів до дипломатії, від посередництва до арбітражу, від примирення до запобігання, від врегулювання конфліктів до перетворення конфлікту, від відновного правосуддя до підтримки миру.

Регулювання конфліктів передбачає контроль, але не вирішення довгострокового або глибоко вкоріненого конфлікту. Такий підхід застосовується тоді, коли повне вирішення здається неможливим, проте потрібно щось зробити. У випадках, коли конфлікт важко вирішити, регулювання дозволяє керувати ним таким чином, щоб зробити його більш конструктивним і менш руйнівним. Метою регулювання конфліктами є втручання у конфлікт таким чином, щоб він став більш вигідним і менш шкідливим для всіх сторін. Наприклад, відправлення миротворчих сил до регіону, який переживає конфлікти, може допомогти врегулювати ситуацію і обмежити жертви. Проте, миротворчі місії не вирішують самого конфлікту.

Однак на думку Дарендорфа конфлікти необхідно не вирішувати, і тим паче не подавляти, а регулювати. Дарендорф різко виступав проти термінів відміни та подавлення конфліктів, які, нібито, можуть вирішувати конфлікт. Вони є не тільки не ефективними способами вирішення конфліктів, а й сприяють підвищенню потенційної злості конфліктів³². Також Дарендорф вважав, що соціальні конфлікти, тобто протиріччя, які систематично виростають з соціальної структури, принципово не можна вирішити чи повністю їх усунути. Регулювання соціальних конфліктів - це вирішальний засіб зменшення насильницького характеру майже всіх видів конфліктів. Конфлікти не вирішуються за допомогою їх регулювання; вони не обов'язково стають відразу менш інтенсивними, але у такій мірі, в якій їх вдасться регулювати, вони стають більш контрольованими, у результаті чого, їх потенціал можна використовувати для поступового розвитку соціальних структур.

Конфлікти ідентичностей.

Самоідентифікація сучасних українців має партикулярний характер, адже виявляє досить дрібні спільноти й світогляди в межах нації. Проте не сам по собі факт мультикультуралізму є проблемою на шляху духовної та соціальної еволюції української нації. Скоріше національна ідея, що набула сьогодні функції ідеології та знаряддя політичного популізму, стає перешкодою для демократій та полікультурного виховання людини глобалізованого світу. Конфлікт ідентичностей є стандартною причиною локальних військових суперечок (а по суті війн) у межах однієї політичної нації, що були раніше й тривають зараз у світі. Оскільки окрема ідентичність визначається у співвідношенні з іншими у межах певної системи координат, то і конфлікт ідентичностей є конфліктом ідеологій, дискурсів, картин світу тощо.

³² Якубін О. Л., Якубіна В. Л. Соціальні конфлікти і їх вирішення шляхом застосування різних моделей медіації: трансдисциплінарний аналіз на основі впливів класичних концепцій Л. Козера і Р. Дарендорфа / О. Л. Якубін, В. Л. Якубіна. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 46. С. 113–121
http://apfs.nuova.od.ua/archive/46_2024/23.pdf

Комунікація за умов конфлікту.

Джон Бертон розробив концепцію «контрольованої комунікації». В ході своїх досліджень, він зробив такі висновки: «Глобальними джерелами і причинами конфліктів є соціальні інститути з їх скоренням традиційній системі влади і еліти. Якщо соціальні групи не задовольняють своїх базових потреб в рамках існуючих соціальних інститутів, то вони будуть шукати їх задоволення за межами цих інститутів». На думку Бертон, саме в ньому і полягає основна причина соціальних конфліктів нестабільності в суспільстві. Бертон вважає, що в організаціях дуже важливі такі моменти.

1. Аналіз керівництвом базових потреб груп підлеглих, особливо фрустрованих.

2. Стратегія превенції, яка передбачає: аналіз, діагностику кожного конфлікту і усунення причин конфлікту управлінськими рішеннями. Стратегія «попередження» конфліктів, а не підтримування.

3. В процесі вирішення конфліктів потрібно виключити насильство (силову модель вирішення конфліктів). Основна ідея роботи Дж. Бертон «Конфлікт і комунікація» (1969) полягає в тезі про те, що конфлікт інтересів - явище суб'єктивне, виникає в тому випадку, якщо існують умови, альтернативних варіантів взаємодій. Щоб уникнути цього, Дж. Бертон пропонує модель т. Н. «Ефективних комунікацій», покликаних забезпечити своєчасне відправлення, чіткий прийом і правильну інтерпретацію інформації для вироблення відповідних рішень.

Історичний підхід Чарльза Тіллі у вивченні причин воєн.

Ч. Тіллі підкреслює, що національні держави сьогодні не обов'язково стають націями-державами, тобто державами, які відрізняють тотожність символів, мови, релігій³³. Багато народів продовжують боротись за самостійність держав, а на процес державного будівництва впливають недержавні інституції такі як мережі торгівлі зброєю, або величезні міжнародні нафтові компанії. На мілітарно-фіскальній складовій будує свої теоретичні розвідки Ч. Тіллі. На думку Ч. Тіллі, ведення війни і підготовка до неї змушують, правителів займатися вилученням засобів для війни у тих, хто володів основними ресурсами людьми, зброєю, запасами продовольства, або через купівлю грошима, для тих, хто був зовсім не здатен віддавати ці засоби без тиску, або компенсації. Саме процеси вилучення ресурсів сформували основи нинішньої державності. Європейські держави формувались у процесі розповсюдження географії примусу та капіталу, конкуренції носіїв влади, інших груп та народу, а також у контексті тиску інших держав, змінюючи свої організаційні структури в межах підготовки та ведення війни. «Держави всюди, - пише Тіллі, - формуються як системи держав, що виникають вже у 990 роках нашої ери». Географія держав (примусу) та мережі міст (капіталу) стрімко мінялася в процесі виходу на передній край арени національної держави як домінантного політичного інституту світової системи. Сучасні держави організаційно схожі між собою: суди, законодавчі органи, школи, відносини між урядовими агенціями і громадянами. Залишається відкритим запитання: чи породжують сучасні війни посилення і розгалуження державних структур, так як

³³ Tilly Ch. Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992. – Oxford : Blackwell, 1992. – 296 p.

це відбувалось під час розвитку європейських держав? «Після Другої світової війни, перед тим, як піти з колоній, - пише Ч. Тіллі, - колоніальні держави залишили в них збройні сили, створені в першу чергу для примусу та контролю над громадянським населенням». Нова еліта часто добиралась з однієї чи споріднених соціальних груп, об'єднаних мовою, релігією, регіональною приналежністю, що часто призводило до конфліктів з іншими соціальними групами. Для підтримання даної структури примусу нові еліти збільшують внутрішній експорт задля отримання та модернізацій озброєння. Подальша еволюція таких режимів залежала від союзів, що були здатні створити і тоді програма експорту, могла як вплинути на мілітаризацію країни, так і завадити їй, спрямувавши розвиток держави за громадянським, а не воєнним вектором. Тим не менше, кількість воєн не зменшується, а збільшується кількість воєнних дій локального характеру, що веде до небачених раніше громадянських конфліктів з масовими втратами. Дана боротьба має соціальний характер, оскільки відбувається, в першу чергу, між владними групами та групами виключеними із державного управління. Водночас, військові все більшою мірою втягуються у боротьбу за політичну владу всередині держави. «Збільшення ролі військових особливо виразно спостерігалось у нових державах, які могли скористатися представницькими інститутами демократіями, але дуже швидко, - як зауважує Ч. Тіллі, - скочувались до воєнних режимів».

Чи можливо вирішити конфлікти в релігійних парадигмах в умовах секулярного/постсекулярного світу?

Релігійні конфлікти в середовищах секулярного та постсекулярного світу базуються на протиставленні різних релігійних традицій. Такі протистояння є частиною ідеологічного процесу легітимації певними групами власного світогляду. Втім, при детальному та відособленому розгляді проблематики релігійних конфліктів, дослідники вказують на взаємозалежність та переплетення як релігійних традицій, так і їх переконань з модерними секулярними або постсекулярними ідеями. Цей зв'язок окреслює процеси взаємної трансформації релігійних та інших груп як наслідки релігійних конфліктів та важливість таких протистоянь для якісних змін у суспільстві, а також соціально-політичного розвитку.

Тема 18. Прикладне дослідження миру.

Перелік основних питань:

1. Що таке чисті та прикладні дослідження за А. Рапопортом?
2. Яка основна ціль досліджень про мир?
3. Чому теорія миру без практичного застосування неефективна?
4. Йохан Галтунг і дослідження "структурного насильства", умов миру.
5. Теорія "демократичного миру" vs "Імперії".
6. Пізній капіталізм: специфіка конфлікту і стану миру на глобальному та регіональних рівнях.
7. Гендерний вимір прикладних досліджень миру та теорія війни Джудіт Батлер.

8. Теорія війни Джудіт Батлер.

Завдання на СРС: Проаналізуйте роль незалежних дослідницьких центрів у вивченні миру та їхній вплив на формування суспільної думки. Наведіть приклади таких центрів та їхніх практичних ініціатив.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 11, 16.

Зміст теми.

Що таке чисті та прикладні дослідження за Рапопортом?

У своїй роботі Анатоль Рапопорт виділяє 2 види досліджень: чисті дослідження орієнтовані на отримання нового теоретичного знання та прикладні, які дозволяють контролювати якусь конкретну частину світу.

Яка основна ціль досліджень про мир?

Далі Рапопорт переходить до розгляду досліджень про мир. Ціль таких досліджень - це визначити умови, які сприяють чи заважають встановленню загального миру на планеті чи умови, які сприяють або заважають вирішенню війн. Такі дослідження допомагають краще зрозуміти певний феномен і досягти контролю над ним. Однак розуміння феномену ще не означає можливість його контролювати. І навіть якби ми знали яким чином контролювати конфлікти, ми б все одно нічого не змогли зробити доки не були б створені інститути за допомогою яких певні рішення були б реалізовані. Адже будь-яка прикладна наука ініціює створення інституціональної структури. Однак у випадку досліджень про мир, такі інститути важко уявити, які б переводили теорію у конкретні методи чи дії.

Питання полягає в тому, як знання досліджень про мир використовувати. Автор говорить, що якщо в області досліджень про мир будуть здійснені відкриття, які наприклад встановлюватимуть зв'язок між причинами війни і певними державними інститутами, то скоріше за все запропоновані рішення практично не мають шансів бути реалізованими.

Таким чином, прикладними дослідження про мир можуть стати тоді, коли вони сконцентруються на питаннях, на які політичні діячі бажають мати відповіді і крім цього на які можна відповісти так, аби не поставити під питання інтереси політиків. Іншим важливим фактором аби дослідження миру стали прикладними є наявність інститутів, направлених на рішення практичних завдань.

Далі Рапопорт розглядає діяльність незалежних дослідницьких центрів, що вивчають проблеми миру. Так, ці центри виконують важливу функцію, адже вони можуть здійснювати вплив на широкі верстви населення шляхом поширення інформації. Таким чином громадськість можна спровокувати на опір політики, що сприяє збереженню мира.

Чому теорія миру без практичного застосування неефективна?

На сьогодні ситуація в області досліджень миру є такою, що з однієї сторони існує можливість розвивати теорії війн та миру, конфлікту і вирішення конфліктів. Ці теорії можуть надати багато відповідей на питання щодо вирішення чи попередження конфліктів, але якщо теорія не поєднуватиметься з практикою, то вона не матиме жодного сенсу в попередженні війн чи миробудуванні. З іншої сторони дослідження про мир можуть збільшити ефективність інститутів, що займаються вирішенням конфліктів.

Йохан Галтунг і дослідження "структурного насильства", умов миру.

Й. Галтунг вважає, що основною причиною конфліктів є насильство, що проявляється соціальними системами: культурне, структурне й пряме³⁴³⁵. Пряме насильство виражається в діях, що фруструють основні потреби людини у виживанні, благополуччі, ідентичності й волі (вбивства, тілесні ушкодження, санкції, зубожіння, нав'язування стандартів іншої культури, репресій, затримання, вигнання). Структурне насильство одержання «вищестоячими» значно більшого блага в порівнянні з «нижчестоячими», включає маргіналізацію, соціальну несправедливість у розподілі ресурсів, забруднення навколишнього середовища, нерівні шанси. Структурне насильство відрізняється від прямого тим, що діє побічно, через суспільні інститути. Воно, як правило, не усвідомлюється індивідами і соціальними групами, що піддаються його впливу. Культурне насильство веде до того, що пряме і структурне насильство починають виглядати і сприйматися як справедливі. Культура змушує розглядати експлуатацію, репресії, індивідуальні та групові агресивні дії як нормальні та природні явища або не помічати їх зовсім.

На думку Й. Галтунга, застосування прямого насильства не може знищити структури, які породжують насильство. Знищена структура може з'явитися знову через деякий час тільки тому, що вона задовольняє загально значиму потребу. Найбільш ефективним способом рішення структурних конфліктів є зміна мережі взаємодій у соціальній структурі. Щоб зупинити війну необхідно докорінно трансформувати внутрішні структури ворогуючих сторін, а не просто внести зміни в їх взаємини. Ворогуючі сторони можуть досягати "негативного миру" або "позитивного миру". Негативний мир - це ситуація, коли сторони припиняють воювати, що, однак, не виключає повторення конфлікту в майбутньому.

Теорія "демократичного миру" vs "Імперії".

Існування незалежних держав з виборними урядами, тобто демократії, значно збільшує шанси збереження миру в світі³⁶. Суть цих теорій твердження про те, що оскільки демократії не ведуть воєн одна проти одної, збільшення числа демократій у світі знижує ймовірність військового конфлікту.

Оскільки демократично обрані уряди несуть відповідальність, перед своїм народом і оскільки саме народ приймає на себе головний удар всіх воєн, демократії за своєю суттю є більш миролюбними державами, ніж недемократії (функція інституційних обмежень), оскільки демократії вирішують свої внутрішні проблеми і розбіжності без допомоги насильства, за допомогою переговорів і компромісів, вони екстраполюють такі процедури і на свої зовнішні взаємини (функція нормативних ефектів). Оскільки демократії є більш багатими державами, їм є що втратити у війнах, в порівнянні з менш забезпеченими державами.

Двомірна теорія демократичного миру стверджує, що оскільки демократії відкриті і довіряють один одному, їх зовнішні протиріччя вирішуються так само, як і внутрішні розбіжності, за допомогою дискусій, компромісів і поступок. Оскільки недемократії непрозорі, а їх внутрішні невдоволення або придушуються,

³⁴ Якубін О. Л. Чи є зв'язок між Світом-містом Сковороди і Світом-миром Галтунга? / Сковорода і Ми // упор. Олесь Доній. К.: Саміт-книга, 2022. С. 175-179.

³⁵ Galtung, Johan. "Violence, Peace, and Peace Research." *Journal of Peace Research*, vol. 6, no. 3, 1969, pp. 167–191.

³⁶ Doyle M. Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs // *Philosophy and Public Affairs*. – 1983. – Vol. 12, №3. – P. 205–235.

або виливаються в люті повстання, довіряти недемократичним режимам неможливо. Як і в демократичних державах, їх спосіб ведення політики всередині країни поширюється і на зовнішні відносини.

Теорія Імперії Майкл Хардт і Антоніо Негрі вибрали для нинішньої глобальної системи назву «Імперія»³⁷. Панівні сектора капіталу діють в транснаціональному просторі світового капіталізму, але контроль над цими секторами залишається в руках фінансових груп з чіткою національною прив'язкою (що базується в США або Великобританії чи Німеччині, а не просто «Європі», неіснуючою на цьому рівні). Більш того, економічне відтворення системи, неможливе без паралельного здійснення «політики», її корективи. Капіталістична економіка ніде не існує без держави. До сих пір не існує транснаціональної, «світової» держави. Справжні проблеми пов'язані з протиріччям між логікою глобалізованого накопичення пануючими секторами капіталізму центру («олігополіями») і «політикою» системи. Транснаціоналізація знищила імперіалізм і супутні йому конфлікти, замінивши його системою, в якій центр знаходиться ніде і скрізь одночасно³⁸. Отже є «Перший світ» багатства в Третьому світі і «Третій світ» бідності в Першому світі, так що немає причин для протиставлення Першого і Третього світів, як таких. Відносини між імперіалістичними підлеглими країнами склалися так, що на порядку денному стояв «розвиток» провінцій, що залишає їм можливість участі в активному перетворенні світу.

На їх думку, зростаюча централізація капіталу призвела до становлення «колективного» імперіалізму тріади (США, Європа і Японія). Панівні сектора капіталу мають спільні інтереси з управління своїми прибутками в новій імперіалістичній системі. Але об'єднане політичне управління цієї системи суперечить множинності держав. Суперечності всередині тріади пов'язані не з відмінністю інтересів панівних капіталів, а з різницею інтересів, що представляються державами. Якщо не розглядати поверхневі прояви (вибори), які просто служать зміцненню ліберальних сил (зокрема, Вашингтона), демократія необхідна і можлива знаходитися в кризі. Вона втрачає свою легітимність перед обличчям релігійного та етнічного фундаменталізму. Глобалізація, не усунула «відмінності» між центрами і периферіями. Бо відмінності між локальними компонентами системи мають «різну» природу (неоднорідні в релігійному або мовному плані регіони).

Однією з тем сьогодення часу, на їх думку, є боротьба навколо «американізації» Європи і руйнування європейського політичного і культурного надбання та заміщення його панівним в США (точка зору панівних політичних сил сьогодення Європи). Друга - це протистояння між «Північчю» пануючого капіталу і «Півднем» країн, які розвиваються.

Пізній капіталізм: специфіка конфлікту і стану миру на глобальному та регіональних рівнях.

Пізній капіталізм, який характеризується глобалізацією, фінансовим капіталізмом, цифровізацією та нерівномірним розподілом ресурсів, суттєво

³⁷ Hardt M., Negri A. Empire. – Cambridge : Harvard University Press, 2000. – 478 p.

³⁸ Wallerstein I. The Modern World-System. – Vol. 1–4. – New York : Academic Press, 1974–2011.

впливає на природу конфліктів і механізми підтримки миру на різних рівнях.

Глобальний рівень: гібридні конфлікти та криза міжнародних інститутів

У пізньому капіталізмі відбувається ерозія традиційних військово-політичних блоків та зростання ролі недержавних акторів – корпорацій, приватних військових компаній (ПВК) та міжнародних фінансових структур. Основні риси:

- Гібридні війни: війни переносяться у сферу економіки, інформаційних технологій, кіберпростору.

- Суперечності між центром і периферією: розрив між розвинутими країнами та Глобальним Півднем загострює міграційні кризи та соціальні конфлікти.

- Послаблення міжнародних структур: ООН, ОБСЄ та інші механізми мирного врегулювання втрачають вплив через посилення регіональних альянсів та егоїзм великих держав.

Регіональний рівень: ресурсні війни та економічні блокади

У різних регіонах світу пізній капіталізм провокує конфлікти через нерівний доступ до ресурсів та зміну геоекономічного балансу.

- Близький Схід та Африка: війни за контроль над енергоресурсами та водними ресурсами.

- Європа: війни та конфлікти на периферії континенту (Україна, Балкани), в тому числі через перетин інтересів глобальних гравців, неоімперські агресивні інтенції окремих регіональних акторів (РФ);

- Азія: суперечки в Південно-Китайському морі через економічне домінування Китаю та його конфронтацію із Заходом.

Стан миру: мир як компроміс чи баланс сили?

У пізньому капіталізмі мир стає не абсолютною цінністю, а частиною стратегічного балансу:

- "Холодний мир": зростає кількість конфліктів низької інтенсивності, які не переростають у відкриті війни (наприклад, протистояння США-Китай, санкційна війна Заходу проти Росії).

- Мир через нерівність: відсутність відкритого конфлікту іноді забезпечується за рахунок посилення нерівності (економічної, етнічної, соціальної).

- Корпоративний вплив на мир: великі транснаціональні корпорації дедалі частіше виступають як неофіційні миротворці або ж, навпаки, як спонсори конфліктів.

Заключення

Пізній капіталізм створює нову реальність, у якій мир є радше тимчасовою рівновагою інтересів, аніж довготривалим і стабільним станом. Глобальні конфлікти дедалі більше набувають економічного та інформаційного характеру, а підтримання миру залежить не лише від державних структур, але й від корпоративного та суспільного тиску.

Гендерний вимір прикладних досліджень миру та теорія війни Джудіт Батлер.

Поняття миру часто розглядається через загальні категорії безпеки, стабільності та відсутності насильства. Проте, прикладні дослідження миру

вимагають глибшого аналізу, включаючи гендерний вимір, адже війна та мир мають різний вплив на чоловіків, жінок та гендерно небінарних осіб, представників ЛГБТ+спільноти. Гендерний аспект не лише визначає досвід людей під час конфліктів, але й впливає на те, як будується мир і які структури домінують у постконфліктних суспільствах.

Важливим теоретичним підґрунтям для розуміння сучасної війни та її впливу є праці сучасної мислительки Джудіт Батлер, яка досліджує взаємозв'язок між насильством, тілесністю та нормами гендеру.

Гендерний вимір у прикладних дослідженнях миру.

Гендер як ключовий фактор у війні та мирі

- Жінки та війна: Традиційно жінок сприймали як пасивних учасниць конфлікту, однак сучасні дослідження демонструють їхню активну роль як у спротиві, так і в миротворчій діяльності. Жінки часто стають жертвами гендерно зумовленого насильства, але водночас беруть участь у формуванні альтернативних структур миру.
- Чоловіки та маскуліність: Війна зазвичай асоціюється з певними моделями "токсичної маскуліності", яка вимагає від чоловіків бути агресивними та безстрашними. Це сприяє укоріненню патріархальних структур навіть у постконфліктний період.
- Небінарні особи, представники ЛГБТ+спільноти та виключення: У конфліктах представники цих спільнот часто опиняються у ще більш вразливому становищі через відсутність соціального чи правового захисту.

Резолюція ООН 1325: жінки, мир і безпека.

Резолюція визнає важливу роль жінок у попередженні конфліктів і відновленні миру, наголошуючи на необхідності їхньої участі у всіх етапах миротворчого процесу. Попри це, у реальності жінки часто залишаються виключеними з прийняття рішень.

Гендерна справедливість у постконфліктних суспільствах

- Реконструкція суспільств: Гендерно-чутливий підхід до постконфліктної реконструкції є ключовим для забезпечення сталого миру. Наприклад, участь жінок у формуванні правових і економічних систем після війни може забезпечити їхню інклюзивність.
- Роль освіти: Навчальні програми, які включають гендерну чутливість, можуть сприяти зменшенню ризику повторення конфліктів.

Теорія війни Джудіт Батлер.

Основні ідеї Батлер про війну:

У своїй праці "Frames of War: When Is Life Grievable?" Джудіт Батлер розглядає війну як процес, у якому певні людські життя стають "неоплакуваними". Батлер стверджує, що суспільства створюють рамки, які визначають, чиє життя цінне, а чиє можна знехтувати. Це безпосередньо пов'язано з тим, як мас-медіа і політичні дискурси формують образ ворога. Гендер і вразливість -

Батлер говорить про "вразливість тіл" як фундаментальний аспект війни. Жінки, небінарні люди та інші маргіналізовані групи зазнають більшого ризику через свою історичну "невидимість" у структурах влади.

Нормативність і війна.

Гендерні норми використовуються для виправдання насильства. Наприклад, війни часто розглядаються як "захист" жінок чи "традиційних сімейних цінностей", хоча ці категорії насправді використовуються для легітимізації агресії.

Батлер закликає до "розриву рамок" — переосмислення того, як ми сприймаємо людські життя³⁹. У контексті прикладних досліджень миру це означає необхідність враховувати індивідуальний досвід усіх груп, незалежно від їхньої гендерної чи соціальної ідентичності.

Прикладні аспекти гендерної політики миру

Інклюзивний підхід.

- Розробка програм, які враховують потреби всіх гендерних груп у конфліктних та постконфліктних зонах.
- Використання даних для аналізу впливу війни на різні соціальні групи.

Активізація жіночого лідерства.

- Залучення жінок до процесів медіації та переговорів.
- Забезпечення фінансування для жіночих організацій, які працюють у сфері миротворчості.

Освіта та культурна трансформація.

Викладання курсів, які включають гендерну чутливість і аналіз ідей Батлер, щоб студенти розуміли взаємозв'язок між тілесністю, насильством і владою.

Гендерний вимір та теорії, такі як концепції Джудіт Батлер, відкривають нові горизонти для прикладних досліджень миру. Розуміння впливу війни через призму гендеру дозволяє створювати більш справедливі і стійкі моделі миру. Війна не може бути повністю зрозумілою без аналізу її гендерного виміру, а миротворчість повинна враховувати вразливість і досвід усіх соціальних груп.

³⁹ Butler J. *Frames of War: When Is Life Grievable?* – London : Verso, 2009. – 224 p.

V. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Основними цілями семінарських занять є закріплення та поглиблення знань, які отримані на лекціях та в процесі самостійної підготовки студентів, сприяння та розвинення у студентів навичок самостійного та аналітичного мислення, вміння вести дискусію, відстоювати власну точку зору, узагальнювати отриману інформацію.

Семінарське заняття 1: Моделі людини/Homo в соціальних науках.

План заняття:

1. Ознайомлення з основними моделями людини в соціальних науках: Homo Economicus, Homo Sociologicus, Homo Psychologicus, Homo Culturalis, Homo Symbolicus, Homo Ludens.
2. Детальний розбір кожної моделі: характеристика, сильні сторони, критика.
3. Порівняння різних моделей з точки зору їх застосування до аналізу людської поведінки.
4. Обговорення інтегративного підходу: як поєднувати різні моделі для більш комплексного розуміння соціальних процесів.

СРС: Ознайомитися з основними моделями людини в соціальних науках та підготувати їх коротку характеристику.

Література: базова: 1, 2; додаткова: 7, 10, 11.

Семінарське заняття 2: Homo Sociologicus та уявлення про конфлікти.

План заняття:

1. Розгляд концепції Homo Sociologicus: основні характеристики, значення соціальних ролей та норм.
2. Аналіз уявлень про конфлікти з позиції Homo Sociologicus: структура, динаміка, види конфліктів.
3. Визначення причин конфліктів: рольова напруга, соціальна нерівність, невідповідність норм.
4. Обговорення способів вирішення конфліктів у контексті Homo Sociologicus: роль інституцій, соціальних змін та комунікації.

СРС: Підготувати короткий конспект про концепцію Homo Sociologicus та його роль у соціальній взаємодії

Література: базова: 2; додаткова: 2, 7, 11.

Семінарське заняття 3: Які три типи соціальних взаємодій важливі при дослідженні війни і миру?

План заняття:

1. Аналіз конфліктних взаємодій: їхня природа, причини та приклади в контексті війни.
2. Розгляд кооперативних взаємодій: як співпраця сприяє миру та гармонії в суспільстві.

3. Обговорення ролі переговорів у врегулюванні конфліктів та запобіганні війнам.
4. Інтеграція типів взаємодій: як комбінований підхід сприяє ефективному розв'язанню питань війни та миру.

СРС: Визначити три ключові типи соціальних взаємодій, важливих при дослідженні війни і миру, та підготувати їх короткий опис.

Література: базова: 3; додаткова: 7, 11.

Семінарське заняття 4: Суперечності у суспільстві та їх вирішення у релігійно-філософських текстах різних культур.

План заняття:

1. Розгляд суперечностей у суспільстві: як вони описуються у релігійно-філософських текстах.
2. Аналіз прикладів вирішення конфліктів у Біблії, Корані та Артхашастрі.
3. Порівняння підходів до вирішення конфліктів у християнській, ісламській та індійській традиціях.
4. Обговорення сучасного значення цих підходів для розбудови миру.

СРС: Ознайомитися з релігійно-філософськими підходами до вирішення суспільних суперечностей у різних культурах та підготувати приклади з Біблії, Корану або Артхашастрі.

Література: базова: 2; додаткова: 3, 4, 5, 6, 17.

Семінарське заняття 5: Концептуальне осмислення ідей конфлікту та порядку у працях мислителів античної Греції і Риму.

План заняття:

1. Теорії конфлікту в античній Греції: їхня природа, причини та вплив на суспільство (Геракліт, Платон, Аристотель).
2. Концепції конфлікту та порядку в Римській імперії: підходи Цицерона, Тацита, та ідея "Pax Romana".
3. Геракліт і основи "гераклітичної соціології": роль боротьби у формуванні гармонії.
4. Аристотель і концепція справедливої війни: принципи, причини та етичне обґрунтування.
5. Аналіз історичних прикладів вирішення конфліктів з позиції сили за Фукідідом.

СРС: Проаналізувати концепції конфлікту та порядку у працях античних мислителів і підготувати коротке порівняння поглядів Геракліта, Платона та Аристотеля.

Література: базова: 2, 3; додаткова: 1, 13.

Семінарське заняття 6: Теорії війни та миру: від європейського Середньовіччя до Нового часу.

План заняття:

1. Середньовічні концепції війни та миру: роль релігії та ідеї справедливої війни.

2. Боротьба за верховенство між церквою та державою: папацезаризм і цезаропапізм.
3. Перехід до секулярних концепцій у Новий час: вплив Нікколо Макіавеллі.
4. Тридцятилітня війна та Вестфальський мир: початок сучасної системи міжнародних відносин.
5. Основні ідеї трактату Гуго Гроція «Про право війни і миру»: справедливі війни та природне право.
6. Томас Гоббс і Джон Локк: конфлікти, соціальний контракт і природні права.
7. Еволюція уявлень про війну і мир: порівняння середньовічних та новочасних підходів.

СРС: Підготувати конспект про основні ідеї Гуго Гроція, Томаса Гоббса та Джона Локка щодо війни, миру та соціального порядку.

Література: базова: 1, 2; додаткова: 11, 15.

Семінарське заняття 7: Теорії війни та миру епохи Просвітництва.

План заняття:

1. Ідеї Просвітництва і їх вплив на міжнародні відносини: роль розуму та права.
2. Теорії міжнародних відносин XVIII-XIX століть: від гуманізму до імперіалізму.
3. Класифікація держав за типами режимів: демократії, авторитарні режими, тоталітарні держави.
4. Роль націоналізму та революційних рухів у формуванні нових державних кордонів.
5. Виникнення міжнародних організацій у контексті прагнення до миру: Ліга Націй та її роль у міжвоєнний період.

СРС: Визначити основні просвітницькі концепції війни та миру та пояснити їх вплив на міжнародні відносини XVIII-XIX століть.

Література: базова: 2, 3; додаткова: 11, 13.

Семінарське заняття 8: Методологічний індивідуалізм і уявлення про конфлікти.

План заняття:

1. Теоретичні основи методологічного індивідуалізму та його роль у вивченні соціальних явищ.
2. Взаємодія індивідів у контексті конфліктів: роль особистих мотивів і інтересів.
3. Мікрорівень аналізу конфліктів: від індивідуальних рішень до колективних результатів.
4. Застосування методологічного індивідуалізму до реальних прикладів конфліктів в економіці і політиці.
5. Обмеження та критика методологічного індивідуалізму у вивченні соціальних конфліктів.

СРС: Розглянути методологічний індивідуалізм та його застосування у вивченні

конфліктів, підготувавши короткий аналіз конкретного історичного або сучасного прикладу.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 2, 11.

Семінарське заняття 9: Марксистський підхід до розуміння природи суспільних протиріч. Класовий vs статусний підхід до конфліктів.

План заняття:

1. Визначення соціальних конфліктів: марксистський підхід до розуміння природи конфліктів.
2. Економічні основи класової боротьби: як конфлікти між класами формують суспільство.
3. Роль ідеології в класових конфліктах: марксистський аналіз впливу ідей на соціальні протиріччя.
4. Статусний підхід до конфліктів: як соціальний престиж і групові інтереси формують нові форми конфліктів.
5. Порівняння марксистського і статусного підходів: які конфлікти можна пояснити кожним із підходів?

СРС: Порівняти марксистський та статусний підходи до аналізу соціальних конфліктів, визначивши їхні основні риси та сфери застосування.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 7, 11.

Семінарське заняття 10: Конфліктологічна парадигма в соціальних науках.

План заняття:

1. Вплив конфліктологічної парадигми на розуміння соціальних явищ.
2. Основні принципи конфліктологічної парадигми та її роль у соціальних науках.
3. Взаємодія різних видів конфліктів у контексті соціальних процесів.
4. Зміни концепції конфлікту в теоріях Карла Маркса і Георга Зіммеля.
5. Сучасні методи дослідження конфліктів в соціальних науках.

СРС: Підготувати коротку доповідь про основні принципи конфліктологічної парадигми та її роль у соціальних науках.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 11, 19.

Семінарське заняття 11: Функції соціального конфлікту за Льюїсом Козером.

План заняття:

1. Роль соціального конфлікту в розвитку та еволюції суспільства за Льюїсом Козером.
2. Соціальні функції конфліктів у зміцненні групової солідарності та інтеграції.
3. Виявлення слабких місць у соціальних нормах та цінностях через конфлікти.
4. Погляд Льюїса Козера на позитивні функції соціальних конфліктів.
5. Вплив соціальних конфліктів на зміну суспільних норм та інституцій.

СРС: Ознайомитися з концепцією Льюїса Козера щодо функцій соціального конфлікту та підготувати короткий аналіз його ключових ідей.

Література: базова: 3, 5; додаткова: 11, 19.

Семінарське заняття 12: Конфлікт в соціології Еміля Дюркгейма, Толкотта Парсонса, Ніла Смелзера.

План заняття:

1. Основні положення соціології конфлікту у працях Еміля Дюркгейма.
2. Роль соціальної солідарності та аномії у виникненні конфліктів за Дюркгеймом.
3. Теорія структурного функціоналізму Толкотта Парсонса та її вплив на аналіз конфліктів.
4. Погляд Ніла Смелзера на соціальні конфлікти та колективну поведінку.
5. Порівняльний аналіз підходів Дюркгейма, Парсонса і Смелзера до конфлікту

СРС: Проаналізувати підходи Дюркгейма, Парсонса та Смелзера до соціального конфлікту, підготувавши порівняльну таблицю.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 7, 11.

Семінарське заняття 13: Ненасильство, як стратегія. Чи працює?

План заняття:

1. Визначення ненасильства та його відмінність від пацифізму.
2. Основні принципи ненасильства як стратегії соціального протесту.
3. Мохандас Ганді та його концепція "сатьяграха".
4. Історичні приклади застосування ненасильницького опору: рух за громадянські права в США.
5. Умови успіху стратегії ненасильства та її застосування в сучасних конфліктах.

СРС: Дослідити історичні приклади ненасильницьких протестів та оцінити їхню ефективність у досягненні соціальних змін.

Література: базова: 3, 4; додаткова: 18, 20.

Семінарське заняття 14: Психоемоційне розуміння соціальних конфліктів. Психоемоційні техніки для миру. Як це працює?

План заняття:

1. Вступ до психоемоційного підходу до розуміння соціальних конфліктів.
2. Аналіз концепції людської конфліктності за З. Фрейдом: внутрішньоособистісні та міжособистісні конфлікти.
3. Розгляд підходів К. Хорні, Е. Фромма, Г. Саллівена до природи конфліктів та соціального контексту.
4. Психоемоційні техніки для миру: як психоемоційний аналіз сприяє вирішенню міжособистісних конфліктів.
5. Роль психології Еґо в управлінні конфліктами: опис концепції Отто Кернберга.

СРС: Ознайомитися з психоемоційними підходами до соціальних конфліктів і

підготувати короткий огляд концепцій З.Фрейда, К.Хорні або Е.Фромма.

Література: базова: 3, 5; додаткова: 9, 11.

Семінарське заняття 15: Рольові теорії конфліктів. Ральф Дарендорф про соціальний конфлікт. Як його регулювати?

План заняття:

1. Поняття рольових конфліктів: внутрішньо рольовий і між рольовий конфлікт.
2. Рольові теорії: основні ідеї і принципи.
3. Ральф Дарендорф: соціальний конфлікт як елемент соціальної структури.
4. Стадії розвитку соціального конфлікту за Дарендорфом.
5. Підходи до регулювання соціальних конфліктів: застосування теорії Дарендорфа.

СРС: Розглянути основні ідеї Ральфа Дарендорфа щодо соціального конфлікту та підготувати короткий аналіз методів його регулювання.

Література: базова: 3, 5; додаткова: 11, 19.

Семінарське заняття 16: Різниця між переговорами, медіацією і арбітражем. Регулювання конфліктів чи їх вирішення? Конфлікти ідентичностей: чому вони виникають? Комунікація за умов конфлікту (за Джоном Бертоном).

План заняття:

1. Визначення ключових понять: переговори, медіація, арбітраж.
2. Порівняння методів врегулювання конфліктів: добровільність, примусовість.
3. Роль третьої сторони в процесі медіації та її вплив на результат.
4. Особливості арбітражу: примусове вирішення спору через арбітражний суд.
5. Прийняття рішень за умов кризи: фактори, що впливають на ефективність вирішення конфлікту
6. Визначення і відмінності між регулюванням і вирішенням конфліктів.
7. Причини та особливості конфліктів, пов'язаних з ідентичністю.
8. Як комунікація може впливати на конфлікт: підхід Джона Бертона.
9. Чарльз Тіллі про взаємозв'язок війни та розвитку національних держав.
10. Можливості вирішення релігійних конфліктів в умовах секуляризованого світу.

СРС: Порівняти переговори, медіацію та арбітраж за основними характеристиками, визначивши їхні переваги та недоліки. Ознайомитися з теорією комунікації за Джоном Бертоном та проаналізувати її застосування у врегулюванні конфліктів ідентичностей.

Література: базова: 2, 3, 4, 5; додаткова: 9, 10, 11, 15.

Семінарське заняття 17: Прикладне дослідження миру.

План заняття:

1. Визначення прикладного дослідження миру та його значення в сучасному світі.
2. Основні методи дослідження миру: кількісні та якісні підходи.
3. Практичні аспекти аналізу конфліктів та пошук шляхів для досягнення миру.
4. Роль міжнародних організацій та держав у підтримці миру.
5. Приклади успішних прикладних досліджень миру та їх вплив на глобальні процеси.

СРС: Дослідити успішні приклади прикладних досліджень миру та підготувати їхній короткий аналіз.

Література: базова: 2, 5; додаткова: 11, 16.

Семінарське заняття 18: Написання модульної контрольної роботи.

VI. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СЕМЕСТРОВОГО ЗАВДАННЯ

Як індивідуальне семестрове завдання в робочому навчальному плані заплановане виконання домашньої контрольної роботи (ДКР).

Домашня контрольна робота є важливою формою самостійного вивчення студентами курсу «Теорія і історія врегулювання конфліктів». Даний різновид роботи допоможе студентам розвинути аналітичні навички, а також більш глибоко розуміти сутність сучасних соціальних конфліктів.

Основні цілі виконання домашньої контрольної роботи:

- систематизація отриманих теоретичних знань з дисципліни, їх поглиблення і закріплення;
- розвиток навичок самостійної роботи з науковою і довідковою літературою, нормативними документами, матеріалами періодичних видань, джерелами соціологічної інформації тощо; отримання досвіду їхнього практичного використання при аналізі конфліктів та моделюванні процесу врегулювання конфліктів;
- отримання досвіду розробки проектів, присвячених дослідженню соціально-політичних аспектів конфліктів;
- отримання навичок робити висновки, обґрунтування та відстоювання власної точки зору з проблеми, що досліджується, розвиток уміння пов'язувати теоретичні положення з умовами сучасної практики.

ДКР повинна продемонструвати рівень опанування студентом матеріалу певної теми; вміння самостійно осмислити і систематизувати навчальну інформацію; чітко, стисло і логічно викласти матеріал, обґрунтувати власну думку, зробити висновки. Висвітлення теоретичних питань не потребує плану, вступу, але обов'язково повинно завершуватись висновками. Студентам пропонується обрати один з сучасних соціально-політичних конфліктів та проаналізувати його, використовуючи карту конфлікту, викласти даний аналіз письмово та надіслати викладачу в електронному вигляді до завершення навчальних занять з дисципліни.

Тематика домашньої контрольної роботи

1. Вирішення конфлікту з позиції сили (за Фукідідом «Історія Пелопонеської війни»).
2. Вплив природи людини на розуміння конфлікту (за Арістотелем «Політика» (книги 1, 4, 5) та Томасом Гоббсом «Левіафан».
3. Суперечності у суспільстві та їх вирішення у релігійно-філософських текстах різних культур (Біблія, Коран, Артхашастра, Дхаммапада, «Мистецтво війни вчителя Суна»).
4. Теоретичне осмислення міжнародної безпеки в трактаті Гуго Гроція «Про право війни і миру».
5. Теорія війни Карла фон Клаузевіца.
6. Особливості поняття миру в ідеалістичному підході Іммануїла Канта.

7. Марксистській підхід до розуміння природи суспільних протиріч.
8. Конфлікт як самостійний предмет досліджень Георга Зіммеля.
9. Порівняйте розуміння конфліктів Карла Маркса та Георга Зіммеля.
10. Функції соціального конфлікту за Льюїсом Козером.
11. Конфлікт в соціології Еміля Дюркгейма.
12. Функціональний підхід в аналізі конфліктів (за роботою Роберта Мертона «Явні і латентні функції»).
13. Ральф Дарендорф про соціальний конфлікт.
14. Теорія ігор у вивченні конфліктів (за роботою Томаса Шеллінга «Стратегія конфлікту»).
15. Історичний підхід Чарльза Тіллі Тіллі у вивченні причин воєн.

VII. КОНТРОЛЬНІ ЗАХОДИ

Робочим навчальним планом відведено 2 години аудиторних занять для проведення модульної контрольної роботи (МКР). Основна мета – контроль сформованих у студентів знань та умінь, отриманих в процесі вивчення навчального матеріалу.

Модульна контрольна робота проходить на останньому семінарському занятті і передбачає письмову відповідь на 1 питання.

Питання для підготовки до модульної контрольної роботи

1. Основні моделі людини в соціальних науках.
2. Вплив моделі Homo Politicus на розуміння конфліктів.
3. Зв'язок моделі Homo Economicus з конфліктами.
4. Взаємозв'язок між моделями Homo Sociologicus та соціальними конфліктами.
5. Соціальні взаємодії в контексті дослідження війни та миру.
6. Концепція конфлікту за Гераклітом.
7. Вирішення конфліктів через силу за Фукідідом.
8. Природа конфліктів за Арістотелем у "Політиці".
9. Вплив теорії Томаса Гоббса на розуміння конфліктів.
10. Теорія війни Карла фон Клаузевіца та її вплив на розуміння конфліктів.
11. Війна як провал політики в трактуванні Клаузевіца.
12. Ідеалістичний підхід Іммануїла Канта до поняття миру.
13. Роль Канта в розвитку розуміння миру.
14. Марксистський підхід до природи суспільних протиріч.
15. Відмінності між класовим та статусним підходом до конфліктів.
16. Конфліктологічна парадигма в соціальних науках.
17. Підходи Георга Зіммеля до розуміння конфліктів.
18. Порівняння розуміння конфліктів Карлом Марксом та Георгом Зіммеlem.
19. Статусна теорія конфліктів Макса Вебера.
20. Конфлікти в соціології Еміля Дюркгейма як збурення соціальної системи.
21. Теорія конфлікту Толкотта Парсонса.
22. Стадії розвитку конфліктів за Нілом Смелзером.
23. Аналіз теорії конфлікту в соціології Толкотта Парсонса.
24. Відмінності між переговорами, медіацією і арбітражем.
25. Поняття діалогу заради примирення та його умови.
26. Умови успіху діалогу заради примирення.
27. Переговори як інструмент зменшення конфлікту.
28. Відмінності між арбітражем і медіацією в контексті соціальних конфліктів.
29. Роль переговорів у вирішенні соціальних конфліктів.
30. Використання переговорного процесу для розв'язання сучасних конфліктів.

VIII. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Рейтингова система оцінювання успішності студентів

Рейтинг студента з дисципліни складається з балів, що він отримує за наступні видиробіт:

- 1) робота на семінарських заняттях;
- 2) виконання домашньої контрольної роботи (ДКР);
- 3) написання модульної контрольної роботи (МКР).

I. Робота протягом семестру

1. Робота на семінарських заняттях

Основною формою роботи на семінарському занятті є виступ, який поєднує комунікативні здатності студента з демонстрацією та закріпленням знань. Викладач оцінює як глибину, ширину, точність визначень під час виступу студента, здатність оперативно реагувати на запитання аудиторії. Під час семінарського заняття додатково оцінюється активність студентів при формулюванні запитань, участь у дискусії, формулювання альтернативних гіпотез.

Максимальна кількість балів, які студент може отримати на всіх семінарських заняттях протягом семестру, дорівнює 20 балів.

За виступ на семінарському занятті студент отримує:

- «відмінно» – 5 балів – повна відповідь (не менше 90% потрібної інформації) якщо при відповіді студент демонструє глибоке знання матеріалу, логічно і послідовно його викладає, дає обґрунтовані висновки, вільно оперує конкретними даними, з легкістю і переконливо відповідає на поставлені питання;
- «добре» – 4 бали – достатньо повна відповідь (не менше 75% потрібної інформації) або повна відповідь з незначними неточностями, відповідає на більшість з поставлених запитань викладача та студентів;
- «задовільно» – 3 бали – неповна відповідь (не менше 60% потрібної інформації)
- «незадовільно» – 0 балів – значні помилки, виступ не послідовний, на поставлені запитання не відповідає взагалі, відсутня робота на семінарі.

2. Домашня контрольна робота (ДКР)

Домашня контрольна робота виконується у формі есе, на одну із зазначених тем на вибір. Теми ДКР наведені у контрольних заходах.

Максимальний бал – 20 балів.

- «відмінно» – 20-17 балів – вміння надати послідовне обґрунтування заявлених тверджень, у якому поєднуюватимуться як емпіричні докази, так і теоретичні засади. Чітка будова та вираження структури есе, основних і допоміжних аргументів. Демонстрація глибокого розуміння проблеми. Ефективне і точне використання доказів. Здатність продемонструвати критичне мислення та підходи (зокрема, врахування

контр доказів і контр тверджень). Певний ступінь оригінальності аргументів. Обсяг досліджених джерел – не менше 10;

- «добре» – 16-13 балів – повна відповідь з незначними неточностями, здатність прямо аналізувати проблему, чітка будова та вираження структури есе, основних і допоміжних аргументів. Визначення основних тем і аргументів та здатність застосовувати проблемний підхід до аналізу запропонованих питань. Наявність досліджених джерел;
- «задовільно» – 12 балів – визначення теми і декількох аргументів вирішення проблеми, наводяться деякі положення теорій миру та конфліктів, використовуються поняття навчального матеріалу;
- «незадовільно» – 0 балів – відсутня послідовність викладу матеріалу. Тема не відповідає змісту роботи. В роботі наявні значні наукові та стилістичні неточності. Завдання не виконано.

Наявність позитивної оцінки (не менше 12 балів) з ДКР є умовою допуску до екзамену.

3. Модульна контрольна робота (МКР)

МКР оцінюються максимально 10 балів.

МКР відбувається в кінці семестру і передбачає письмову відповідь на 1 питання, перелік яких наведений у контрольних заходах, протягом двох академічних годин на семінарських заняттях.

Оцінювання відповіді на питання здійснюється за наступними критеріями:

- «відмінно» – 10-9 балів – надаються точні дефініції, надано декілька теоретично обґрунтованих аргументів що до питання, наведення прізвищ дослідників, які вивчали дану проблему;
- «добре» – 7-8 балів – відображається сутність питання, але наявні неточності у відповіді;
- «задовільно» – 6 балів – неповна відповідь, наявні суттєві помилки;
- «незадовільно» – 0 балів – відсутня або некоректна відповідь.

4. Заохочувальні бали

Всього не більше 10 балів за такі види робіт:

- за науково-дослідницьку діяльність (участь у конференціях, «Днях науки ФСП», конкурсах студентських робіт, публікації);
- участь у факультетських олімпіадах з дисципліни та всеукраїнських олімпіадах.

II. Порядок проведення атестацій і семестрового контролю

На першій атестації студент отримує «зараховано», якщо його поточний рейтинг на час атестації складає 10 і більше балів.

На другій атестації студент отримує «зараховано», якщо його поточний рейтинг на час атестації складає 20 і більше балів.

У випадку, якщо цей показник не відповідає вимогам, виставляється «не атестований».

Екзамен проводиться усно і передбачає виконання 2 завдань:

1. Обговорення одного з текстів першоджерел, які студенти вивчали протягом семестру. Студенти повинні навести власні приклади для ілюстрації або критики основних тез першоджерела. Можна оформити свої ідеї у формі творчого есе (2-3 сторінки).
2. Заздалегідь обирають один з історичних прикладів конфліктів та їх врегулювання. Свої думки оформлюєте у вигляді коротких тез та перекажіть їх зміст на іспиті (письмово до 5 сторінок) та з показом презентації. Покажіть наративну лінію конфліктної взаємодії, використовують для її аналізу набуті на основі курсу соціально-політичну термінологію.

Максимальна кількість балів за екзамен – 50 балів.

Для максимальної оцінки з дисципліни передбачається вміння студентами на основі конкретних кейсів (випадків конфліктів різного рівня) продемонструвати соціологічну уяву з використанням основних соціологічних понять (конфлікт, насильство, війна, мир, переговори, соціально-політичних понять, і т. д.), показу ролі особистісних якостей в процесі переговорів та медіації.

- «відмінно» - 45-50 балів – студент повністю розкриває поставлені питання, демонструє глибоке розуміння соціологічних понять, застосовує соціологічну уяву для аналізу кейсів. Відповідь логічно структурована, містить чіткі аргументи та приклади. Відсутні або мінімальні незначні неточності;

- «добре» - 35-44 бали – студент достатньо розкриває питання, але аналіз кейсів може бути менш глибоким, або частина понять використана без належного пояснення. Логіка викладу переважно збережена, аргументи загалом коректні, але є незначні неточності або недостатньо глибока інтерпретація;

- «задовільно» - 25-34 бали – відповідь неповна, студент демонструє поверхневе розуміння соціологічних понять, деякі аспекти залишаються нерозкритими. Аналіз кейсів формальний або обмежений, тема розкрита частково або слабо. Відповідь має логічні помилки, неточності, але містить базові знання;

- «незадовільно» - 0-24 бали – студент не розкриває основні питання або робить це з грубими помилками, демонструє відсутність розуміння соціологічних понять або їх невірне використання. Відсутній глибокий аналіз кейсів.

Таблиця переведення значення рейтингових балів до оцінки за університетською шкалою для виставлення їх до заліково-екзаменаційної відомості та залікової книжки:

<i>Бали</i>	<i>Оцінка</i>
100 - 95	Відмінно
94 - 85	Дуже добре
84 - 75	Добре
74 - 65	Задовільно
64 - 60	Достатньо
Менше 60	Незадовільно
ДКР не зараховано	Не допущено

ІХ. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова:

1. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та світської / Пер. з англ. К : Дух і Літера, 2000. 600 с.
2. Кутуєв П.В. Конфліктологія: соціологічна перспектива : навчальний посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. 226 с.
3. Луцишин Г.І. Конфліктологія та теорія переговорів : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. 200 с.
4. Фішер Роджер, Юрі Вільям, Паттон Брюс. Перемовини без поразки. Гарвардський метод. Київ : Сварог, 2023. 248 с.
5. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ : Кондор, 2014. 192 с.

Додаткова:

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О.Кислюка. – К.: Основи, 2000. 239 с.
2. Багінський А., Коломієць Т., Якубін О. Ліберальний мир, демократичний мир та національне державне будівництво у процесі врегулювання соціально-політичних конфліктів // Issue 1 (23), 2023: The Ideology and Politics Journal. С. 127–147. <http://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2023/05/1.5.-Bahinskyi-Kolomiiets-Iakubin.pdf>.
3. Біблія. Переклад І. Огієнка. Київ: Українське біблійне товариство, 2003. 1520 с.
4. Коран. Переклад смислів українською мовою / пер. М. Якубовича. Київ: ДУМУ «УММА», 2017. 608 с.
5. Артхашастра. Переклад з санскриту В.І. Кузьміна. Київ: Міжнародні відносини, 1993. 796 с.
6. Дхаммапада. Переклад з палійської мови Максимом Копаницею. Київ: Дух і Літера, 1999. 256 с.
7. Ващенко І.В., Гиренко С.П. Конфлікти великих соціальних груп : навч. посіб. – Харків : Бурун Книга, 2006. 208 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000210404&local_base=KPI01.
8. Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Формування концептуальних та функціональних передумов гібридної конфліктності як загрози національній безпеці України: ретроспективний аналіз : монографія / Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України. – К.: ДП "ІНФОТЕХ", 2020. 272 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000634382&local_base=KPI01.

9. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: навч. посіб. / Т.В. Дуткевич; М-во освіти і науки України, Кам'янець-Подільський держ. ун-т, Ін-т соціальної реабілітації та розвитку дитини. К.: ЦНЛ, 2005. 456 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000183354&local_base=KPI01
10. Єремєєва І. А. Теорії цивілізацій та міжнародні конфлікти: підручник / І.А. Єремєєва; Міністерство освіти і науки України, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 142 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000638812&local_base=KPI01
11. Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.Г. Капітоненко. К.: Либідь, 2009. 350 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000587950&local_base=KPI01
12. Кіржнер Л. О. Конфліктологія: навч. посіб. / Л.О. Кіржнер, М.В. Мартиненко, О.В. Мангольд; Харківський нац. економ. ун-т. Харків: ХНЕУ, 2007. 144 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000211979&local_base=KPI01
13. Кіянка І. Б. Політична конфліктологія: навчальний посібник / І.Б. Кіянка; Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Львів: "Новий Світ-2000", 2020. 95 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000608884&local_base=KPI01
14. Конфліктологія: підручник для студ. вищих навч. закл. юридичних спец. / за ред. Л.М. Герасіної та М.І. Панова; Нац. юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2002. 256 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000132929&local_base=KPI01
15. Конфліктологія та медіація: навчальний посібник / укладач В.І. Докаш; за загальною редакцією В.І. Докаша; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Львів: Видавництво "Новий Світ-2000", 2021. 248 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000637187&local_base=KPI01
16. Луцишин Г. І. Конфліктологія та теорія переговорів: навчальний посібник / Г.І. Луцишин; Міністерство освіти і науки України, Національний університет "Львівська політехніка". Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 197 с.
https://opac.kpi.ua/F/?func=direct&doc_number=000442953&local_base=KPI01

- 17.Сунь-цзи. Мистецтво війни / Перекл. Сергій Лесняк. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 112 с.
- 18.Якубін О. Л., Вишне夫ська О. Д. Вулична фасилітація» як технологія трансформації ненасильницьких конфліктів: практична стратегія / Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. С. 147-154.http://apfs.nuoua.od.ua/archive/43_2023/25.pdf
- 19.Якубін О. Л., Якубіна В. Л. Соціальні конфлікти і їх вирішення шляхом застосування різних моделей медіації: трансдисциплінарний аналіз на основі впливів класичних концепцій Л. Козера і Р. Дарендорфа / О. Л. Якубін, В. Л. Якубіна. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2024. Вип. 46. С. 113–121
http://apfs.nuoua.od.ua/archive/46_2024/23.pdf
- 20.Якубін О. Л. Чи є зв'язок між Світом-містом Сковороди і Світом-миром Галтунга? / Сковорода і Ми // упор. Олесь Доній. К.: Саміт-книга, 2022. С. 175-179.
- 21.Iakubin O., Buha V., Rezvorovich K., Mazur T., Daraganova N. Legal regulation of the institute of control in the field of housing construction in the conditions of armed aggression of the Russian Federation. Cuestiones Políticas. 2022. Vol. 40, Núm. 73. P. 151–171. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.07>

Х. ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. <http://i-soc.com.ua/journal/content.php> – Соціологія: теорія, методи, маркетинг.
2. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
3. <http://m.eep.sagepub.com/content/29/3?etoc> – East Europe Politics and Societies and Cultures.
4. <https://nsuworks.nova.edu/pcs/about.html> – Peace and Conflict Studies Journal.

ДОДАТОК. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Моделі людини/Номо в соціальних науках:

Поясніть, як різні моделі людини (Номо Sociologicus, Номо Economicus, Номо Politicus) впливають на розуміння соціальних конфліктів. Наведіть приклади застосування цих моделей у сучасному суспільстві. Оформіть ваші ідеї у вигляді короткого есе (2-3 сторінки).

2. Номо Sociologicus та уявлення про конфлікти:

Розгляньте концепцію Номо Sociologicus у контексті соціальних конфліктів. Як ця модель людини допомагає пояснити причини та механізми конфліктів у суспільстві? Підготуйте аналітичну частину та коротке есе (до 3 сторінок).

3. Які три типи соціальних взаємодій важливі при дослідженні війни і миру?

Охарактеризуйте три типи соціальних взаємодій, що є важливими для дослідження війни та миру. Наведіть конкретні приклади з історії або сучасності, що підтверджують ці типи взаємодій. Письмово підготуйте 2-3 сторінки та презентуйте їх.

4. Суперечності у суспільстві та їх вирішення у релігійно-філософських текстах різних культур:

Оберіть один релігійно-філософський текст (наприклад, з християнства, буддизму чи ісламу) і поясніть, як у ньому розглядаються соціальні конфлікти та їх вирішення. Порівняйте його з іншими культурними підходами. Напишіть есе (2-3 сторінки).

5. Концептуальне осмислення ідей конфлікту та порядку у працях мислителів античної Греції і Риму:

Оцініть, як різні античні мислителі (наприклад, Платон, Арістотель, Цицерон) трактували ідеї конфлікту та порядку. Як ці ідеї можуть бути застосовані до сучасних соціальних проблем? Напишіть коротке есе (2-3 сторінки).

6. Теорії війни та миру: від європейського Середньовіччя до Нового часу:

Охарактеризуйте основні теорії війни та миру, що розвивалися в Європі від Середньовіччя до Нового часу. Як ці теорії пояснюють причини війн і можливості їх врегулювання? Напишіть аналітичну роботу (2-3 сторінки).

7. Теорії війни та миру епохи Просвітництва:

Розгляньте теорії війни та миру в епоху Просвітництва. Як мислителі того часу (наприклад, Іммануїл Кант, Жан-Жак Руссо) бачили можливості для досягнення миру та запобігання війнам? Підготуйте есе на 2-3 сторінки.

8. Методологічний індивідуалізм і уявлення про конфлікти:

Поясніть, як методологічний індивідуалізм впливає на розуміння соціальних конфліктів. Як цей підхід дозволяє аналізувати поведінку індивідів у соціальних конфліктах? Напишіть коротке есе (2-3 сторінки).

9. Марксистський підхід до розуміння природи суспільних протиріч. Класовий vs статусний підхід до конфліктів:

Оцініть марксистську теорію конфлікту та порівняйте її з класовим і статусним підходами. Як ці теорії можуть бути застосовані для аналізу

сучасних соціальних конфліктів? Підготуйте аналітичне есе (2-3 сторінки).

10. Конфліктологічна парадигма в соціальних науках:

Поясніть концепцію конфліктологічної парадигми в соціальних науках. Як різні школи та підходи до конфліктів (наприклад, у працях Георга Зіммеля, Макса Вебера) розглядають роль конфлікту в суспільстві? Підготуйте есе (2-3 сторінки).

11. Функції соціального конфлікту за Льюїсом Козером:

Розгляньте функції соціального конфлікту за Льюїсом Козером. Як конфлікти можуть позитивно впливати на соціальну стабільність і розвиток? Напишіть коротке есе (2-3 сторінки), проілюструвавши свої думки прикладами.

12. Конфлікт в соціології Еміля Дюркгейма, Толкотта Парсонса, Ніла Смелзера:

Порівняйте розуміння конфлікту в соціології Еміля Дюркгейма, Толкотта Парсонса та Ніла Смелзера. Як кожен з цих теоретиків бачить роль конфлікту в соціальній системі? Напишіть есе (2-3 сторінки).

13. Ненасильство як стратегія. Чи працює?

Оцініть ненасильницькі стратегії вирішення конфліктів. Чи можна їх застосовувати у сучасних соціальних чи політичних конфліктах? Наведіть приклади з історії та сучасності. Напишіть есе (2-3 сторінки).

14. Психоемоційне розуміння соціальних конфліктів. Психоемоційні техніки для миру:

Розгляньте психоемоційне розуміння соціальних конфліктів та те, як психоемоційні техніки можуть використовуватися для вирішення конфліктів. Напишіть есе (2-3 сторінки) з конкретними прикладами.

15. Рольові теорії конфліктів. Ральф Дарендорф про соціальний конфлікт:

Оцініть рольові теорії конфліктів, зокрема підхід Ральфа Дарендорфа. Як цей підхід дозволяє розуміти динаміку соціальних конфліктів у різних суспільствах? Напишіть есе (2-3 сторінки).

16. Різниця між переговорами, медіацією і арбітражем:

Поясніть різницю між переговорами, медіацією та арбітражем як методами вирішення конфліктів. Як кожен з цих методів працює у різних соціальних контекстах? Підготуйте короткий текст (2-3 сторінки).

17. Регулювання конфліктів чи їх вирішення? Конфлікти ідентичностей:

Оцініть причини та механізми виникнення конфліктів ідентичності (етнічні, релігійні, культурні). Як ці конфлікти можуть бути врегульовані чи вирішені? Підготуйте есе (2-3 сторінки).

18. Прикладне дослідження миру:

Розгляньте прикладне дослідження миру в конкретній соціальній чи політичній ситуації. Як можуть бути використані теорії конфлікту для досягнення миру? Напишіть коротке есе (2-3 сторінки), застосовуючи соціально-політичну термінологію.